INHOUDSOPGAVE

	PAGINA
1 Ligging, grenzen en omvang	2
2 Landschappelijke structuur	4
3 Infrastructuur	11
4 Nederzettingen	15
5 Bevolking	26
6 Middelen van bestaan	28
7 Sociale en culturele voorzieningen	34
8 Ontwikkeling 1850 - 1940	37
Bronnen	43
Bijlagen	45

HET OVERSTICHT
Zwolle, oktober 1989.

1 Ligging, grenzen en omvang

Brederwiede is een grote plattelandsgemeente in het noordwesten van Overijssel. De gemeente behoort historisch gezien tot het Land van Vollenhove, één van de drie kwartieren van Overijssel. De bestuurlijke kern van deze gemeente is de stad Vollenhove. De grootste nederzettingen zijn Vollenhove, Blokzijl, Giethoorn en Wanneperveen. Deze plaatsen waren tot 1973 hoofdkernen van de gelijknamige gemeenten. Een vijfde kern is Sint-Jansklooster, van 1818 tot 1942 hoofdkern van de gemeente Ambt-Vollenhove. De overige bewoners van de gemeente Brederwiede wonen in kleine buurschappen en gehuchten of verspreid over het landelijke gebied. Een aantal buurschappen heeft een kleine dorpskern, zoals Heetveld, Belt-Schutsloot en Dwarsgracht.

De gemeenten Vollenhove, Blokzijl, Giethoorn en Wanneperveen ontstonden in 1811. In 1818 werd de gemeente Vollenhove gesplitst in de gemeenten Stad Vollenhove en Ambt Vollenhove. Tevens werden de buurschap Kuinderdijk en Baarlo, die voorheen tot de gemeente Blokzijl behoorde, aan de gemeente Ambt Vollenhove toegevoegd. In 1913 ging een klein deel van Ambt Vollenhove over naar de gemeente Blokzijl. In 1942 werd de gemeente Ambt-Vollenhove opgeheven. Het gebied ten noorden van Ettenlands Kanaal, Hevenweg en Vaartsloot werd aan de gemeente Blokzijl toegevoegd. Het zuidelijk deel van Ambt-Vollenhove vormde samen met Stad-Vollenhove de gemeente Vollenhove.

De gemeente Brederwiede is één van

de drie gemeenten die ontstaan is als gevolg van de gemeentelijke herindeling per 1 januari 1973. In deze nieuwe gemeente gingen vier oude gemeenten op: Vollenhove, Blokzijl, Giethoorn en Wanneperveen. Alleen de buurschap Baarlo werd aan de nieuwe gemeente IJsselham toegevoegd.

De gemeente Brederwiede grenst in het noorden en oosten aan de eveneens tijdens de gemeentelijke herindeling ontstane gemeenten IJsselham en Steenwijk, in het oosten aan de Drentse gemeenten Nijeveen en Meppel, in het zuiden aan de gemeenten Staphorst, Zwartsluis en Genemuiden en in het westen aan de tot de provincie Flevoland behorende gemeente Noordoostpolder (**kaart 1**).

De gemeente Brederwiede beslaat een oppervlakte van 140,71 km2. De gemeente bestaat voor een groot deel uit water: 24,69 km2 is binnenwater breder dan 6 meter. Op 1 januari 1988 telde de gemeente Brederwiede 4.249 woningen en 11.962 inwoners. De gemiddelde woningdichtheid bedroeg 37 per km2.

2 Landschappelijke structuur

2.1. Geologie

In het Saalien, de derde ijstijd in het pleistoceen, werd de basis gelegd voor de huidige hoogteverschillen in het Land van Vollenhove. Het landijs, dat zich tijdens het Saalien uitstrekte tot de lijn Haarlem-Utrecht-Nijmegen, vormde een aantal gletsjertongen, waarvan er één het dal van de Steenwijker Aa volgde. Deze gletsjertong stuwde het grondmorenemateriaal op tot zogenaamde keileemhoogten en hierdoor ontstond onder andere de keileemhoogte bij Vollenhove. De grote hoogteverschillen tussen erosiedalen en stuwmorenes verdwenen in de volgende ijstijd, het Weichselien, toen de dalen vrijwel geheel met dekzand werden opgevuld. Alleen de hoogste terreindelen, waaronder het keileemplateau van Vollenhove, werden niet bedekt. Zo ontstond een zwak golvend reliëf, waarin koppen of langgerekte ruggen voorkwamen en waar enkele beken doorheen stroomden.

Rond 8.000 voor Christus werd het klimaat zachter en kwam er meer plantengroei. Het landijs smolt en de zee- en grondwaterspiegel stegen. In dit drassige milieu vond veenvorming van niet-verteerde, afgestorven plantendelen plaats. Lange tijd hield deze veengroei ongeveer gelijke tred met de zeespiegelstijging. Zo ontstond er tussen de hogere gronden bij het huidige Steenwijk en het keileemplateau van Vollenhove een groot veenmoeras. Nabij het toenmalige Flevomeer werd een pakket van 4 à 6 meter veen gevormd. Dit Flevomeer is evenals het Giethoornse meer en het

Duiniger meer al voor het begin van de jaartelling ontstaan.

Vanaf ca. 300 na Christus begon de zee sterk op te dringen en werd er in het kustgebied klei afgezet. In twee achtereenvolgende transgressiefasen werden grote veengebieden weggeslagen en/of met klei bedekt. Ook de ten westen van Vollenhove gelegen keileemklif De Voorst brokkelde langzamerhand af. Met name in het westelijke veengebied was de afbraak zeer omvangrijk. Dit proces werd pas geremd, toen de bewoners in de middeleeuwen begonnen met het aanleggen van dijken.

De eerste bewoners van deze regio vestigden zich in de middeleeuwen op de hogere randen van de Vollenhoofse keileembult (De Leeuwte en Barsbeek). Later breidde de occupatie zich uit naar de lager gelegen veengebieden. De menselijke bewerking had hier verstrekkende gevolgen. Door een combinatie van roekeloze vervening en een sterk oprukkende zee verdwenen grote delen van de veenbodem; grote ondiepe meren, de zogenaamde wieden, kwamen hiervoor in de plaats.

2.2. Bodemgesteldheid en landschap (kaart 2)

Het centrale gedeelte van het Land van Vollenhove bestaat vrijwel uitsluitend uit veengronden. Hier kwamen van oudsher verschillende veensoorten voor, waarbij de kwaliteit van het veen en de dikte van de bedekkende kleilaag voor een groot deel het tijdstip van ontginning bepaalden. Het meest geschikt waren de bolvormige veenmoskussens in de voormalige gemeenten Giethoorn en Wanneperveen. De groei van deze bodems is afhankelijk van regenwater. Meer aan de rand van het gebied (bv langs het Meppelerdiep Binnenpolder) bestond de bodem voornamelijk uit zegge- en rietzeggeveen. Deze bodems ontstonden onder invloed van het grondwater, dat werd aangevoerd door de vele veenriviertjes in het gebied. Een derde veensoort in het Land van Vollenhove is veenslik, gekenmerkt door een fijne structuur met nauwelijks herkenbare plantenresten. Deze bodems worden aangetroffen ten westen en zuiden van het Giethoornse Meer, nabij de oude monding van de Steenwijker Aa.

Het keileemplateau van Vollenhove vormde en vormt in vele opzichten een rots in de branding. Vroeger had deze keileembult een veel grotere omvang, maar onder invloed van water en wind is de kust steeds verder afgekalfd. Bovenop de harde, ondoordringbare keileemlaag, die begint tussen 40 en 120 centimeter, werd in een later stadium zand afgezet. Deze gronden zijn eeuwenlang in gebruik geweest als bouwland en hebben daardoor een oud ontginningsdek van 30 à 50 centimeter. Op de bodemkaart worden zij aangeduid als enkeerdgronden. Op de noordelijke flank van het keileempateau (bij de Leeuwte) is het zand iets lemiger van karakter. Ook in het veengebied komen hier en daar zandopduikingen voor.

De laaggelegen delen van het Land van Vollenhove zijn vanuit de vroegere Zuiderzee overspoeld met kleilagen. Deze zeeklei-afzettingen nemen af in dikte,

naarmate de afstand tot de voormalige zeewering groter wordt. Waar voor de drooglegging van de Noordoostpolder (1937-1942) de uiterwaarden lagen, bestaat de bodem uit zavel en lichte klei. Deze bodems worden aangeduid als poldervaaggronden, landinwaarts overgaand in poldervaaggronden op veen.

Het huidige landschap in de gemeente Brederwiede is sterk bepaald door de menselijke cultivatie. Het hoge keileemplateau van Vollenhove kent een weinig regelmatige blokverkaveling als gevolg van de eeuwenlange benutting als bouwland. Kenmerkend voor dit gebied zijn de uit bomen of akkermaalshout bestaande houtwallen, die als afscheiding en veekering tussen de kampen dienen. Het landschap is glooiend, kleinschalig en bosrijk. Bij Heetveld ligt een geologisch monument, waar geologische vormingen uit de laatste twee ijstijden bezichtigd kunnen worden.

Het landschap in de laaggelegen delen van de gemeente vormt een sterk contrast met het houtwallenlandschap. Dit veengebied heeft een eigen karakteristiek die varieert van open water tot besloten moerasbos. Het veenmosveen werd reeds in een vroeg stadium afgegraven, waarna petgaten en zetwallen (ook wel legakkers of ribben genoemd) overbleven. Soms hadden de ribben zo'n beperkte breedte en omvang, dat ze bij aanwakkerende wind werden weggevaagd. Zo ontstonden de meeste meren (de "wieden") in dit gebied. Waar de ribben voldoende weerstand tegen water en wind boden, traden verlandingsprocessen op, waardoor zich het zogenaamde kraggenlandschap ontwikkelde. In de loop der tijd werd de plantengroei in de rechthoekige petgaten steeds dichter en dikker, waardoor op vele plaatsen een stevig gesloten dek (een moerasbos) ontstond. Een belangrijk element in dit landschapstype vormt de rietcultuur: rietvelden, opslagplaatsen voor riet en rieten daken. Een ander opvallend element zijn de eendekooien met hun kenmerkende houtopstanden. Al in de jaren dertig ging de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten over tot de aankoop van een tweetal eendekooien (de Bakkerskooi in 1934 en de Otterskooi, de grootste van West-Europa, in 1939).

Langs de oude Zuiderzee ligt een drietal graslandpolders: (een deel van) het Leeuwterveld tussen Blokzijl en Vollenhove, de Bentpolder ten zuiden van Vollenhove en de Barsbeker Binnenpolder tussen Barsbeek en Zwartsluis. Het landschap van de graslandpolders had tot voor kort een open karakter zonder bebouwing op de kavels. In het kader van de ruilverkavelingen werden er in de polders enkele boerderijen gebouwd. In dit landschap komen veel weidevogels voor.

In het noordwesten van Brederwiede liggen de polders Giethoorn en Halfweg, moderne landbouwgebieden met een rationele, blokvormige verkaveling. Dit jonge ontginningslandschap is het resultaat van de

ontginningswerkzaamheden, die vanaf 1928 in Noordwest-Overijssel werden uitgevoerd.

2.3. Bodembeheer en ontginningen
Het Land van Vollenhove was één van de drie kwartieren van Overijssel, de andere twee waren Salland en Twente. In het Land van Vollenhove had de gelijknamig stad een belangrijke bestuursfunctie: vanaf de veertiende tot 1528 als bisschoppelijke residentie van het Oversticht en van 1528 tot 1795 als zetel van de drost van Vollenhove.

Het kwartier Vollenhove was onderverdeeld in een aantal schoutambten, waarvan de volgende op het grondgebied van de huidige gemeente Brederwiede lagen: (Ambt) Vollenhove, Wanneperveen en Giethoorn. In Wanneperveen staat nog een uit 1612 daterend schultehuis, waar de schout van Wanneperveen gehuisvest was. De stad Vollenhove viel buiten de schoutambten en was een eigen rechtsgebied. Blokzijl behoorde lange tijd tot het schoutambt Ambt-Vollenhove, maar werd in 1795 een afzonderlijk schoutambt.

Hoewel er in de literatuur melding wordt gemaakt van marke-organisaties, hebben deze in het Land van Vollenhove geen belangrijke rol vervuld bij ontginning en verdeling van gemeenschappelijke gronden. Wanneperveen en Giethoorn zijn jongere nederzettingen, waarvan de gronden al tijdens de ontginning via het recht van opstrek verdeeld waren. De oorspronkelijke ontginningsbasis lag in Giethoorn bij het Giethoornse meer en een deel van de Walengracht en in Wanneperveen bij de Sethe, het huidige Meppelerdiep. Van daaruit werden de veengronden binnen het dorpsgebied ontgonnen. Wanneer de afstand tot de bouwlanden te groot werd, verplaatste de bevolking zich. Giethoorn kende geen markerechten, maar tot 1634 wel Sint-Maartensrechten. Deze rechten waren verleend door de kasteelheer van Vollenhove uit naam van de bisschop van Utrecht. Hierdoor kregen de Sint-Maartensluyden (de Giethoornse bevolking) het recht om het land te bewerken, in ruil voor een jaarlijkse belasting in natura (tins). Alleen in Ambt-Vollenhove bestonden in de middeleeuwen markerechten; de (laatste?) gemeenschappelijke gronden werden hier in 1387 verdeeld.

Vanaf de middeleeuwen werden de veengronden in het Land van Vollenhove in cultuur gebracht. Het begon in de veertiende eeuw met een onsystematische, "droge" vervening van het mosveen ten oosten van de keileembult. Het bovenste deel van het veen in brand gestoken, waarna de hieruit ontstane as als bemesting werd gebruikt. In de zestiende eeuw deed de "natte" vervening zijn intrede. Met behulp van de baggerbeugel werd nu ook de onderste bodemlaag (bagger of sponturf) afgegraven. Na de vervening kon het land alleen nog gebruikt worden als rietland en soms als hooiland. In de zeventiende en achttiende eeuw werden grote delen van Noordwest-Overijssel op deze wijze verveend. Anno 1850 was de turfwinning in het Land van Vollenhove over haar hoogtepunt heen. Toch waren tot ver in de twintigste eeuw veel

streekbewoners in deze bedrijfstak werkzaam.

Anno 1850 waren er in de huidige gemeente Brederwiede nauwelijks nog gronden, die niet mede door menselijke bewerking ontstaan waren. Wel waren er veel moerasachtige rietlanden, waarvan de structuur zo slecht was dat agrarische benutting vrijwel onmogelijk was. In de jaren twintig van de twintigste eeuw werden er plannen gemaakt om de uitgeveende gronden opnieuw in gebruik te nemen voor het agrarische bedrijf. In 1928 werd de NV Ontginningsmaatschappij "Land van Vollenhove" opgericht, die nog in hetzelfde jaar aan het werk ging in een "proefpolder". Gekozen werd voor polderafdeling IV (later polder Giethoorn) ten zuiden van het Steenwijkerdiep. Volgens het oorspronkelijke plan van de commissie Stroink uit 1925 zou in totaal 9.400 ha grond (opnieuw) ontgonnen worden, maar in de loop der jaren nam de omvang van de plannen af. In 1931 werd besloten om af te zien van de drooglegging van het Bovenwijde, later vielen ook andere delen buiten de inpoldering en in 1961 werd besloten om de ontginning van alle "woeste" grond in eigendom van de staat stop te zetten. Op 31 december 1968 waren de werkzaamheden afgerond en werd de maatschappij ontbonden. Tussen 1928 en 1968 kreeg het Land van Vollenhove er ca. 4.000 ha rationeel verkavelde landbouwgrond bij, verdeeld over vijf polders. Twee van deze polders liggen in Brederwiede, de polders Giethoorn (1928) en Halfweg (1935). In 1937 werden de eerste agrarische bedrijven in deze polders door de Dienst der Domeinen in pacht uitgegeven.

2.4. Waterbeheersing

De noodzaak tot waterbeheersing is in het Land van Vollenhove sinds de middeleeuwen steeds urgenter geworden.
Door een combinatie van fysische en menselijke factoren vond er een aanzienlijke bodemdaling plaats. De veengronden kwamen steeds lager te liggen onder invloed van fysische processen als klink, krimp en oxydatie en menselijke bewerkingen als vervening en ontwatering. Vanaf het begin van de jaartelling tot op heden wordt de bodemdaling van de veengebieden in Overijssel geschat op ca. twee meter.

Als gevolg van bodemdaling en zeespiegelstijging werd het overstromingsgevaar in het Land van Vollenhove steeds groter en werden bedijkingen noodzakelijk. Het dijkrecht van Vollenhove dateert uit het midden van de veertiende eeuw; het werd waarschijnlijk vastgelegd in 1363. In 1411 kwamen de eerste gemeenschappelijke dijkrechten ten aanzien van de zeedijken van Vollenhove, Wanneperveen en IJsselham tot stand. Het duurde echter tot eind achttiende, begin negentiende eeuw, voordat de vorming van een centraal waterschapsbestuur gerealiseerd werd. In 1796 kwam het eerste centrale college bijeen, waarna in 1804 het Heemraadschap Vollenhove werd opgericht. Na de watersnoodramp van 1825 werd Vollenhove één van de negen dijksdistricten, die in 1835 ter bescherming van de bedijkte delen van Overijssel werden ingesteld.

In 1889 werd het Waterschap Vollenhove opgericht. In hetzelfde jaar werd havezate Nieuw-Plattenburg aangekocht, waar het waterschap tot op de dag van vandaag is gevestigd.

Naast het grote waterschap Vollenhove bleven er in het Land van Vollenhove veel kleine waterschappen bestaan, die werden opgericht met het oog op bekading en bepoldering van drassige, relatief slecht ontwaterde weidegebieden langs de Zuiderzeedijk. Op het grondgebied van de gemeente Brederwiede zijn de volgende waterschappen werkzaam geweest (met tussen haakjes de oprichtingsjaren): De Baarlinger- en Noorderpolder (1886), De Barsbeker Binnenpolder (1885, oorspronkelijk 1787), De Barsbeker Uiterdijken (1927), De Bentpolder (1889), De Blokzijler Buitenlanden (1954), De Blokzijler Uiterdijken (1886), De Giethoornse Polder (1940), Het Leeuwterveld (1927), de Noorde (1927), De Noorderpolder (1930), De Wendeligerweiden (1901) en De Zuiderzeepolder bij Blokzijl (1885). Deze kleine waterschappen werden in 1964 opgeheven en volledig opgenomen in het Waterschap Vollenhove.

De afwatering in het Land van Vollenhove bleef tot in de twintigste eeuw problematisch. Het overtollige water werd voor het grootste deel geloosd op de Zuiderzee. Vooral in de veendorpen Giethoorn en Wanneperveen was de afwatering van groot belang. In Giethoorn werd het water via kavelsloten, (dwars)grachten, Giethoornse meer, Noorder- en Zuiderdiep bij Blokzijl naar de Zuiderzee afgevoerd. In Wanneperveen was de afwatering tot in de zeventiende eeuw gericht op het Meppelerdiep, maar door de daling van het land en de stijging van de gemiddelde waterstand van het Meppelerdiep werd de natuurlijke lozing op deze rivier onmogelijk. Het water werd toen via de afwateringskanalen van Giethoorn naar de Zuiderzee afgevoerd.

In het begin van de twintigste eeuw had Noordwest-Overijssel een boezem van ca. 11.000 ha, inclusief de kraggengebieden. Naast de afwatering van 26.300 ha in het eigen gebied moest deze boezem ook het water van 18.100 ha buiten het Land van Vollenhove verwerken. Omdat de uitwatering via Blokzijl en Zwartsluis onvoldoende was, werd in de jaren 1919-1920 tussen Vollenhove en Blokzijl gemaal A.F. Stroink gebouwd. Via het Ettenlandsch kanaal staat dit gemaal in verbinding met het Beulakerwijde. Aanvankelijk had het gemaal twee stoommachines, in 1928 kwam een derde pomp met een stoommachine tot stand. De drie machines werden later door dieselmotoren vervangen. In 1982 werd één van deze motoren door een elektromotor vervangen. Naast het gemaal werden twee dubbele dienstwoningen gebouwd, aan beide zijden omgeven door een opzichters-woning. Tevens werd er een werkplaatsje gemaakt. Om de bevolking bij hoog water te waarschuwen werd, net als in Blankenham, een waarschuwingskanon geplaatst. Eén van de twee hoogwaterkanonnen, daterend uit 1813, werd na de Tweede Wereldoorlog bij de havenkolk van Blokzijl geplaatst.

In de periode 1850-1940 stonden er in dit gebied veel watermolens en tjaskers. Een tjasker is een eenvoudig, schuin staand windmolentje dat gebruikt wordt om bij een gering hoogteverschil met behulp van een schroefvijzel water uit een stuk land te pompen. Momenteel staan er in Giethoorn nog twee tjaskers, één aan de Beulakerweg en één aan het Molengat. Verder staan op verschillende plaatsen in de gemeente nog ijzeren windmolentjes, die worden gebruikt voor de waterhuishouding in de polders. De meeste molens zijn echter verdwenen. Zo ook de twee watermolens aan de Dorpsgracht in Giethoorn ter bemaling van de omstreeks 1830 drooggelegde Giethoornse Polder (het voormalige Wijde). Deze molens werden in 1942 afgebroken in verband met de komst van een elektrisch gemaal.

3 Infrastructuur

3.1. Waterwegen

Het vervoer over water was in het Land van Vollenhove tot ver in de twintigste eeuw belangrijker dan het vervoer over land. De belangrijkste impuls voor de opkomst van de scheepvaart was de turfhandel, die in de zestiende eeuw een hoge vlucht nam. Om de mogelijkheden voor de turfvaart te verbeteren liet graaf van Aremberg, destijds stadhouder van Overijssel, omstreeks 1560 de Arembergergracht graven. Deze gracht tussen Zwartsluis en het Giethoornse meer werd een schakel in de binnenvaartroute met het Friese Stellingwerf, een alternatief voor de onveilige route over de Zuiderzee. Ongeveer tegelijkertijd werd een kanaal gegraven van Muggenbeet naar Blokzijl, ter vervanging van de vrijwel onbevaarbare Steenwijker Aa.

In Wanneperveen en Giethoorn werden vanaf de zestiende eeuw in verband met de afvoer van turf kavelsloten verbreed tot grachten. In Giethoorn richtten de turfschippers zich in eerste instantie op Blokzijl, de turf van Wanneperveen werd veelal via het Meppelerdiep afgevoerd naar Zwartsluis.

Blokzijl is ontstaan op de plaats waar twee sluizen de toegang tot de Zuiderzee controleerden, respectievelijk de Steenwijker en de Vollenhoofse zijl of sluis. De Steenwijker sluis werd in 1794 afgebroken. Het water werd gedempt en op deze plaats ligt nu het Oude Verlaat. De Vollenhoofse zijl werd verschillende malen vernieuwd. In de jaren 1706-1709 werd de houten sluis vervangen door een nieuwe

stenen sluis, ter hoogte van de doorvaart voor de huidige Domineeswal. De huidige sluis werd in 1912/1913 gebouwd en ligt in het verlengde van de sluis uit 1709. De oude sluis fungeert als onderbouw voor de brug. In het centrum van Blokzijl werd op initiatief van de graaf van Aremberg in het midden van de zestiende eeuw een havenkolk aangelegd, die tot op de dag van vandaag een beeldbepalend element vormt. Aan het begin van deze havenkolk ligt een zware waterkering, de Sas. De huidige sluis op deze plaats werd rond de eeuwwisseling gebouwd: de sluisdeuren in 1900 en het mechaniek in 1904.

Blokzijl was in de zestiende en een deel van de zeventiende eeuw het belangrijkste scheepvaartcentrum van de regio. Het hoogtepunt van de handelsactiviteit in Blokzijl lag in de jaren 1617-1621. Na 1672 trad het verval van Blokzijl in als gevolg van verzanding van de haven en verplaatsing van het centrum van turfwinning. In 1658 had Blokzijl 160 schepen, in 1700 nog 40. De verzanding van de haven werd in de hand gewerkt door de aanleg van pieren.

Vollenhove was de belangrijkste vissersplaats in het Land van Vollenhove. In 1823 werd er voor de vissers een binnenhaven gecreëerd door de oude omgrachting rond het Oldehuys te verbreden en in verbinding te brengen met de Zuiderzee. In de twintigste eeuw verdwenen de vissers en kwamen de (water)recreanten. Met het oog hierop werd de binnenhaven in 1972 ingericht als passantenhaven. Hiertoe werd de haven uitgediept en voorzien van nieuwe wallekanten.

In Giethoorn waren alle dorpsbewoners aangewezen op het vervoer over water. De punter was en is hier het vervoermiddel bij uitstek. Punters zijn eikenhouten vaartuigjes, ca. zes meter lang en anderhalve meter breed. Voor- en achtersteven lopen spits toe. Opvallend is hun geringe diepgang: niet meer dan vijftien centimeter. Met behulp van de vaarboom wordt de punter door de Giethoornse dorpsgrachten en over het Bovenwiede geloodst. De smalle hoge houten bruggetjes over de Dorpsgracht zijn aangepast aan het puntervervoer. Over de zijsloten liggen op voetpadniveau uitneembare lage bruggetjes, de zogenaamde vonders.

In de periode tussen 1850 en 1900 liep de turfwinning terug. De meeste veenmosgronden waren inmiddels afgegraven en alleen de minder geschikte gronden bleven over. Het centrum van de turfwinning lag inmiddels in Zuidwest-Drenthe en Noordoost-Overijssel. Deze turf werd afgevoerd via het Meppelerdiep en de tussen 1809 en 1854 gegraven Dedemsvaart. Het Meppelerdiep werd in verband met de slechte bevaarbaarheid verschillende malen verruimd, onder andere in de jaren 1860/1861, 1882 en 1920/1921.

In de jaren twintig van de twintigste eeuw werden er grote plannen gelanceerd om Noordwest-Overijssel uit het moeras te halen. Als onderdeel van de reeds gememoreerde inpolderingsplannen van de "Ontginningsmaatschappij"

werd tussen 1924 en 1929 het kanaal Beukers-Steenwijk (via de Blauwe Hand) aangelegd. In verband met de aanleg van dit kanaal bestond het plan om de Aremberggracht te dempen, maar dit werd omstreeks 1930 verworpen. Tegenwoordig heeft deze gracht een belangrijke functie voor de pleziervaart vanuit en naar Friesland. De beroepsvaart beperkt zich in hoofdzaak tot het Meppelerdiep, het Zwarte Water en het kanaal Beukers-Steenwijk.

3.2. Wegen

Landwegen waren in de periode 1850-1940 van minder belang dan waterwegen. Eeuwenlang was de Zuiderzeedijk tussen Zwartsluis en Lemmer de enige landverbinding langs de Zuiderzeekust. Van deze dijk werd het gedeelte tussen Zwartsluis en het Blokzijlse Diep tussen 1830 en 1840 verhard. Deze weg was anno 1850 in onderhoud bij de provincie Overijssel. Bij De Moespot (tussen Vollenhove en Blokzijl) en De Krieger (tussen Zwartsluis en Vollenhove) werd tol geheven; op deze plaatsen verschenen tolbomen en een tolhuis. Ook de Zomerdijk, de weg tussen Zwartsluis en Meppel, viel onder provinciaal beheer.

Andere landwegen, zoals de Giethoornse weg (nu Beulakerweg) in Giethoorn en de Veneweg in Wanneperveen, waren in het midden van de negentiende eeuw onverhard. Beide hadden oorspronkelijk een waterkerende functie en kregen later een functie als verkeersas. De bruggen in de Giethoornse weg bij kruisingen met oost-westlopende grachten, tot 1852 particulier eigendom, werden in dat jaar door de gemeente overgenomen. De Veneweg, een oorspronkelijk veenpad, was en is daarnaast ook nog de bewoningsas van Wanneperveen. Via Blauwe Hand en Ronduite stond de Veneweg in verbinding met de Schaarweg (tussen Sint-Jansklooster en Vollenhove).

Tussen 1850-1940 bleef de weg over de Zuiderzeedijk de belangrijkste landverbinding in de regio. Over dit traject reed iedere dag de postkoets van Zwolle naar Lemmer, totdat in 1914 de stoomtram zijn intrede deed. In Giethoorn werd in 1896 het Paardenpad aangelegd, als verbinding tussen de Giethoornse weg en de Dorpsgracht. Vlak na de eeuwwisseling kregen de voorheen allen via het water bereikbare dorpen Belt-Schutsloot, Dwarsgracht en Jonen een verbinding over land. In 1904 kwam het pad van Belt-Schutsloot naar Zwartsluis langs de Arembergergracht gereed. Vanaf 1910 zijn Jonen en Dwarsgracht via een landweg te bereiken. Blokzijl kreeg in de jaren twintig van de twintigste eeuw een fietsverbinding met Steenwijk. De fietsers werden bij Wetering, aan het einde van het Steenwijkerdiep, met een veertje overgezet. De belangrijkste uitbreiding van het aantal verharde wegen vond plaats op de flanken van de keileembult van Vollenhove, tussen Vollenhove, Leeuwte, Sint-Jansklooster en Barsbeek. Dit akkerbouwgebied was anno 1940 goed ontsloten.

Pas na de Tweede Wereldoorlog werden de oost-westverbindingen in het Land van Vollenhove verbeterd. In 1951 werd de nieuwe weg Blokzijl-Steenwijk in gebruik genomen, later werd ten noorden

van de Schaarweg de Flevoweg tussen Vollenhove en Blauwe Hand geopend. Deze twee wegen hebben een belangrijke rol gespeeld bij de ontsluiting van het Land van Vollenhove, met name voor de dag- en verblijfsrecreatie. De verbinding tussen Blauwe Hand en Zomerdijk, de Blauwe Handseweg, met daarin de eerste holle, voorgespannen brug van Nederland, kwam tot stand in 1957.

3.3. Spoor- en tramwegen.
Het idee van een stoomtram langs de Zuiderzeekust werd omstreeks 1880 gelanceerd. Oorspronkelijk ging het om een tramlijn tussen Zwolle en Stavoren, later werden de plannen toegespitst op het gedeelte tussen Zwolle en Blokzijl. In 1904 werd de Spoorweg-Maatschappij Zwolle-Blokzijl opgericht, in 1912 werd begonnen met de feitelijke aanleg van de trambaan en in 1914 werd de lijn geopend. De tram had vaste halteplaatsen bij De Noorde (nabij het pontveer naar Genemuiden), De Krieger, Zuurbeek en (sinds 1919) Ettenlandsche Kolk. Daarnaast waren er veel halteplaatsen op verzoek. Soms vervulde een ter plaatse aanwezige herberg de functie van halteplaats en wachtlokaal, zoals in De Noorde, De Krieger en De Moespot. In Vollenhove werd in 1913 een tramstation gebouwd. Ter plekke maakte de tram een scherpe bocht om zijn weg in bijna tegenovergestelde richting te vervolgen. Vanaf het station liep nog een spoor door de stad naar de haven, maar hier werd weinig gebruik van gemaakt. Het stationsgebouw heeft nu een woonbestemming; op de zijkant bevindt zich nog een tegeltableau met de tekst "Station Vollenhove". Het eindpunt van deze tramlijn was Blokzijl, waar ten zuiden van de havenkolk een klein stationsgebouw en een paar goederensporen waren aangelegd.

Bij Blokzijl was er een spoorwegaansluiting met de houtzagerij Loos. Toen dit bedrijf in 1926 uit Blokzijl verdween, betekende dit een gevoelige klap voor de tramlijn. Ook de opkomst van auto en bus in de jaren twintig werkte ten nadele van de tram. Om zich tegen de naderende sluiting van tramlijn in te dekken, besloot de Spoorwegmaatschappij Zwolle-Blokzijl in 1933 zelf een autobusexploitatie ter hand te nemen. Nadat in 1934 de tramlijn werd opgeheven, breidde het busvervoer zich snel uit. In 1938 bedroeg het aantal passagiers 171.000, in 1948 was dit aantal opgelopen tot 835.535. Na een uitbreiding van het busnet werd de naam in 1939 veranderd in N.V. Vervoersmaatschappij "De Noord-Westhoek" (NWH).

4 Nederzettingen

4.1. Kernen

Binnen de grenzen van de huidige gemeente Brederwiede lagen tussen 1850 en 1940 vijf gemeenten en evenzovele kernen. Vier van de vijf gemeenten waren gecentreerd rondom hun bestuurlijke kern, alleen Ambt-Vollenhove was een landelijke gemeente zonder duidelijk centrum. De bestuurlijke kern van deze gemeente was Sint-Jansklooster.
Op basis van kolonisatie en morfologie wordt er binnen de gemeente Brederwiede onderscheid gemaakt tussen de meer geconcentreerde, oorspronkelijk omveste nederzettingen **Vollenhove** (een kasteelstad) en **Blokzijl** (omveste haven"stad") aan de ene kant en de langgerekte streekdorpen **Giethoorn** (waterstreekdorp) en **Wanneperveen** (een wegstreekdorp) aan de andere kant. Ook **Sint-Jansklooster** behoort morfologisch gezien tot de wegstreekdorpen, met dit verschil dat hier geen opstrekkende verkaveling wordt aangetroffen, zoals in Giethoorn en Wanneperveen, maar elementen van een kamp- en/of esverkaveling. De ligging is hiervoor bepalend geweest: Giethoorn en Wanneperveen worden aan alle kanten omgeven door veen, terwijl Sint-Jansklooster op de grens van keileem en veen ligt.

Vollenhove (toen nog Fulnaho) werd voor het eerst vermeld in een oorkonde uit 944, waarin aan de bisschop van Utrecht een jachtrecht (banrecht) werd toegekend. Dankzij de uitbreiding van het bisschoppelijk gezag over het "Oversticht" (Overijssel, Drenthe en de Stellingwerven) in de elfde en twaalfde eeuw nam ook

de betekenis van Vollenhove toe. Omstreeks 1165 werd op last van bisschop Godfried van Rhenen kasteel "Het Oldehuys" gebouwd (een "motteburcht", een omgrachte, ronde burcht). In de daarop volgende eeuwen nam het inwonertal van Vollenhove snel toe. Nadat Vollenhove in 1354 stadsrechten had gekregen, gold de stad tot ca. 1450 als een belangrijke bisschoppelijke residentie in het Oversticht. Rondom de burcht vestigde zich een aantal borgmannen ter ondersteuning van het bisschoppelijke gezag. Oorspronkelijke borgmanshuizen waren Marxveld, Oldhagensdorp, Oud-Plattenburg, Westerholt en Oldrutenborg.
De omgrenzing van het stadsgebied werd in 1492 vastgesteld. Waarschijnlijk was Vollenhove in die tijd omgeven door een gracht en een aarden wal. Aan de landzijde werd de stad ontsloten door vier poorten: De Bentpoort, die leidde naar de Bentpolder ten zuiden van de stad, de Voorstpoort bij het Oldehuijs, de Voskenpoort (of Vischpoort) ter plaatse van de Vismarkt en de Landpoort aan de oostzijde.

In 1528 ging Vollenhove over in stadhouderlijke handen, met andere woorden de stad veranderde van een bisschoppelijke in een stadhouderlijke residentie. Jurriaan Schenck, die in dat jaar stadhouder van Overijssel, Friesland, Groningen en Drenthe werd, liet tussen 1531 en 1551 kasteel Toutenburg bouwen. De centrale positie van de stad in de noordoostelijke Nederlanden leidde tot de vestiging van veel adellijke families, een tendens die werd versterkt door de komst van het Hof van Kanselier en Raden voor Overijssel, Drenthe en Lingen (1553). Hiermee ontstond een tweede generatie adellijke huizen, waarvan de meeste in de zeventiende en achttiende eeuw als havezate werden erkend. Binnen de stad Vollenhove hebben 15 havezaten gestaan: Benthuis, Cannevelt, De Haare, Oldhagensdorp, Nieuw-Hagensdorp, Lindenhorst, Marxveld, Nijerwal, Oldhuis, Oldruitenborgh, Oud-Plattenburg, Nieuw-Plattenburg, Rhemenshuizen, Toutenburg en Westerholt. Vollenhove wordt daarom ook wel de stad van de havezaten genoemd.

Omstreeks 1600 is de structurele ontwikkeling van de stad voorbij. Het bestuurlijk apparaat werd in fasen naar Zwolle overgebracht, een ontwikkeling die tot 1795 voortduurde. Veel adellijke families Vollenhove verlieten. De bouw van het stadhuis (gereedgekomen in 1621) en de Latijnse school (1627/1628) markeerden min of meer het einde van de Vollenhoofse bloeiperiode. De zeventiende en achttiende eeuw waren tijden van stilstand en achteruitgang, waarin de functie als bestuurscentrum verder werd uitgehold en waarin de bevolking zich oriënteerde op de visserij. Het stratenpatroon, opgebouwd uit evenwijdige hoofdstraten (Visschersstraat, Kerkstraat, Bisschopstraat, Groenestraat), verbonden door smalle stegen (Gasthuissteeg, Kerksteeg, Van Baaksteeg/Putsteeg en H. Geeststeeg/Schapesteeg) is sinds het begin van de zeventiende eeuw vrijwel hetzelfde gebleven.

Omstreeks 1850 was Vollenhove een

weinig welvarende stad, bestaande uit zo'n 235 huizen, bewoond door 281 huisgezinnen. Morfologisch gezien was het een kasteelstad met een regelmatig rastervormige structuur en een weinig dichte bebouwing. Binnen de stad waren sterke concentraties van verschillende bevolkingsgroepen ontstaan. Zo woonden de vissers en zeelieden overwegend aan Visschersstraat en Vismarkt, de handwerkslieden en winkeliers aan de Kerkstraat, terwijl de adel overwegend langs Bisschopsstraat, Bentstraat en Groenestraat gevestigd was. De verschillen in vorm, situering en omvang van de bebouwing, die daarvan het gevolg waren, zijn ook in het huidige stadsbeeld nog herkenbaar.

Economisch ging het Vollenhove niet voor de wind. De uittocht van de adel naar nieuwe bestuurlijke centra en de beëindiging van de turfgraverij in dit deel van Noordwest-Overijssel konden niet worden gecompenseerd door een eigen industriële ontwikkeling. In het ruimtelijk patroon kwam dit tot uitdrukking in een verdunning van de bebouwing en het verlies van een aantal belangrijke gebouwen in de loop van de negentiende eeuw. De kastelen Het Oldehuijs en Toutenburg, symbolen van respectievelijk het bisschoppelijke en stadhouderlijke verleden, verdwenen uit het stadsbeeld. Het Oldehuijs was in de negentiende eeuw nog enige tijd in gebruik als gevangenis en katoenspinnerij om tenslotte in 1854 voor afbraak te worden verkocht. In het restant vestigde zich in 1859 een aantal Schoklander vissers, die gedwongen werden hun eiland te ontruimen.

Dit complex van woningen, het Fort genoemd, werd in 1900 na een brand herbouwd en in 1955 afgebroken. De Toutenburg verviel aan het eind van de achttiende eeuw tot een ruïne (waarschijnlijk in 1787). Enkele muren, de resten van twee torens en keldergewelven zijn gespaard gebleven en maken tegenwoordig deel uit van het park achter het gemeentehuis.
Ook andere belangrijke gebouwen werden in de negentiende eeuw gesloopt, zoals de resterende stadspoorten (Landpoort 1836, Bentpoort 1840) en talrijke havezaten. De enige havezaten die de stad nu nog telt zijn Lindehorst (uit 1604), Marxveld (uit 1620), (Nieuw-)Plattenburg (uit 1715) en Oldruitenborg. Van het oorspronkelijke huis Lindehorst werden in 1884 twee huizen gemaakt. Plattenburg fungeert sinds 1889 als zetel van het waterschap Vollenhove. In de voormalige havezaten Oldruitenborg en Marxveld is momenteel de gemeente Brederwiede gehuisvest. Oldruitenborg fungeert sinds 1948 als gemeentehuis en Marxveld sinds 1988 als kantoor voor gemeentewerken.

Tussen 1850 en 1940 groeide Vollenhove nauwelijks. Ten behoeve van de vissersvloot, toen de belangrijkste bedrijfstak in Vollenhove, werd omstreeks 1890 in de aangeslibde gronden ten noorden van de grote kerk een buitenhaven aangelegd. Langs de oude zeedijk tussen stad en haven ontstond vervolgens op de achtererven van de Vissersstraat enige bebouwing, die zich geleidelijk uitbreidde en verdichtte tot een waterfront.

Na 1945 heeft de bebouwing zich

aanzienlijk uitgebreid. Vollenhove werd het bestuurscentrum van steeds grotere gemeenten (1942 Vollenhove, 1973 Brederwiede), waardoor het aantal functies toenam. Er ontstonden nieuwe woongebieden, zoals de Voorst ten zuidwesten van de oude stad, het Goor aan de noordkant en het Franse Pad aan de oostkant. Op 1 januari 1988 telde de stad Vollenhove 1.315 woningen, een forse toename vergeleken met de ca. 400 woningen in 1947.

Blokzijl is een jongere nederzetting, die ontstaan is binnen het schoutambt Vollenhove. Het ontstaan van Blokzijl, voor het eerst vermeld in 1524 als "Bluxiel", hangt nauw samen met de opkomst van de verveningen in het achterland. De turf werd afgevoerd via de Steenwijker Aa, die op de plaats waar nu Blokzijl ligt in de Zuiderzee uitmondde. Omstreeks het midden van de veertiende eeuw werd hier ter bescherming van het zeewater een sluiswerk gebouwd. Later lagen hier meerdere sluizen. In de zestiende eeuw werd gesproken over de "Steenwijker Blokzijl" en de "Vollenhoofse Blokzijl". Tussen deze beide zijlen werden de eerste woningen gebouwd.

In de zestiende eeuw groeide Blokzijl zeer snel. In het midden van die eeuw werd de havenkolk aangelegd. Door de toegenomen handel in veldkeien (Steenwijk) en turf (Giethoorn, Scheerwolde) nam de bevolking sterk toe. Het centrum lag bij het Oude Verlaat en van daaruit breidde Blokzijl zich uit in de richting van de huidige Brouwerstraat. In 1581 maakte de "Staatse" legeraanvoerder Sonoy van Blokzijl een forteresse, een vestingplaats, omgeven door wallen en grachten. In het begin van de zeventiende eeuw werden de wallen verbeterd en ontstond een zeshoekige, gebastioneerde vesting. Tijdens de overstroming van 1825 bleef alleen de westelijke wal overeind; de andere wallen verdwenen.

In het begin van de zeventiende eeuw kreeg Blokzijl zijn huidige vorm. Uit opgeworpen grond van de havenkolk ontstonden de Noorder- en Zuiderkade. Hierdoor kreeg de haven zijn huidige vorm, inclusief de sas aan het begin van de kolk. Ook de bebouwing ten noorden van de toenmalige Steenwijker kolk stamt uit deze tijd.

De grootste bloeiperiode van Blokzijl lag in het begin van de zeventiende eeuw. Tussen 1623 en 1666 werden vooral langs de haven veel riante huizen gebouwd, vaak voorzien van Hollandse trap- en klokgevels. Hieruit bleek de handelsband met Noord-Holland (met name Enkhuizen en Amsterdam) te onderstrepen. In 1672 raakte Blokzijl betrokken bij de oorlog tussen Engeland, Frankrijk, Münster en Keulen. Als dank voor het krachtige verzet tegen de Münstersen kreeg Blokzijl in 1672 van Prins Willem III stadsrechten. De Staten van Overijssel waren het hier niet mee eens, waarna het stadsrecht officieel in 1675 werd ingetrokken. Inmiddels had het verval in Blokzijl ingezet: de belangrijkste oorzaken hiervoor waren de verzanding van de haven en de te grote afhankelijkheid van de turfhandel.

Behoudens een korte opleving in de

tweede helft van de achttiende eeuw werden de achttiende en negentiende eeuw in Blokzijl gekenmerkt door stagnatie en achteruitgang. Omvang en structuur van de nederzetting weken in het midden van de negentiende eeuw niet af van die omstreeks 1650. Rond 1840 stonden er in de gemeente, die alleen de nederzetting Blokzijl omvatte, 349 huizen, bewoond door ca. 1.700 mensen. Blokzijl was typologisch een omveste havenstad met een vrij onregelmatige structuur en een plaatselijk dichte bebouwing. Het meest karakteristieke element was de grote, door bomen omzoomde havenkolk, waar de nauwe straatjes van de vesting samenkwamen. Een opvallend onderdeel van de vesting was het eiland Rietvink, dat alleen door een klein bruggetje verbonden was met het centrum van Blokzijl.

Tussen 1840 en 1940 werden er in Blokzijl weinig nieuwe woningen gebouwd. De woningvoorraad liep terug van 349 omstreeks 1840 tot ca. 300 in 1947. Mede door de geringe bouwactiviteiten bleef het oorspronkelijke karakter van Blokzijl goed gehandhaafd. Dit is ook de verdienste van de vereniging "Hendrick de Keyser", die in 1918 werd opgericht met als doel "het restaureren en behouden van waardevolle oude huizen, liefst als rendabele objecten". Vanaf 1926 heeft de vereniging in Blokzijl aankopen gedaan en tegenwoordig behoren enkele panden aan de Bierkade en de Kerkstraat tot haar bezittingen.

Na de Tweede Wereldoorlog steeg het aantal woningen in Blokzijl van ca. 300 in 1947 tot 492 in 1988. De nieuwe woningen werden voor het grootste deel ten oosten van de voormalige forteresse gebouwd. De woningen aan de kolkzijde van de Zeedijk, het "Venetiaans gedeelte", werden in 1960 afgebroken om de verkeersdoorstroming te verbeteren. Verder zijn de armenhuisjes aan de Molenbelt, gebouwd voor de zwaarst getroffenen bij de stormramp van 1825, niet meer als zodanig herkenbaar en werden de woningen aan het Slingerpad vervangen door bejaardenwoningen.

De eerste bewoners van het huidige **Giethoorn** hebben zich vermoedelijk gevestigd langs een veenpad in de buurt van het Giethoornse meer, de ontginningsbasis voor dit gebied. De naam wordt voor het eerst vermeld als "Gheythorne" (geitenhoek) omstreeks 1225. In de dertiende en veertiende eeuw breidde de bewoning zich uit, onder andere door de vestiging van de elders vervolgde sekte der Flagellanten of zelf-geeselaars, die de protectie genoten van de Vollenhoofse kasteelheer Wolter Snelle.

In de vijftiende en zestiende eeuw vestigden de bewoners van Giethoorn zich langs de Gieterse Dijk (nu Beulakerweg). In de tweede helft van de zestiende eeuw, toen de natte vervening zijn intrede deed, nam de bevolking nam snel toe, onder andere door de vestiging van groepen Doopsgezinde vluchtelingen. De bevolking leefde van de turfwinning, die in deze periode een hoge vlucht nam. De turf werd afgevoerd via een viertal evenwijdige afvoerkanalen naar het Giethoornse meer. Deze

vier hoofdvaarten vormden tevens de begrenzing van de bestuurlijke "belastingeenheden", de kluften. Aanvankelijk waren de kluften ruimtelijk gescheiden, maar omstreeks 1600 werd een dwarsgracht gegraven, de huidige Dorpsgracht.

Langs de Dorpsgracht of Binnendwarsgracht vormde zich, evenwijdig aan de Gieterse Dijk, een tweede bebouwingslint. In de zeventiende eeuw verplaatste een groot deel van de bewoning zich van de Gieterse Dijk naar de Dorpsgracht. De geleidelijke verplaatsing van Giethoorn van de weg naar het water duurde voort tot in het begin van de negentiende eeuw, toen Giethoorn definitief een waterstreekdorp werd.

Omstreeks 1830 was Giethoorn een tweerijig waterstreekdorp. Langs de Dorpsgracht liep een ca. vijf kilometer lang voetpad dat bekend stond als de Kleine Heerenweg of het Vonderpad. Giethoorn bestond uit drie buurten: Noordeinde, Middenbuurt en Zuideinde. Vanwege de stormvloed van 1825, waarbij onder andere het Molengat ontstond, moest het Vonderpad in de Middenbuurt in westelijke richting verplaatst worden. Vandaar de enigszins onregelmatige bebouwingsstructuur ten westen van het Molengat. In het noorden van het dorp was het verloop van het Vonderpad iets onregelmatiger. De boerderijen langs de Dorpsgracht lagen op "huuspollen", die door sloten van elkaar waren gescheiden. Karakteristiek waren de losse vonders over de sloten en de hoge houten bruggetjes over de Dorpsgracht. Het dorp telde destijds 317 huizen en ongeveer 1.400 inwoners. De Gieterse Dijk was vrijwel onbebouwd, alleen in het noorden stonden enkele woningen.

In Noordeinde en Middenbuurt vond tussen 1850 en 1940 nauwelijks uitbreiding van bebouwing plaats, alleen in het Zuideinde, de dichtstbevolkte buurt van Giethoorn, werden incidenteel woningen gebouwd, soms achter bestaande boerderijen. De meeste woningen werden gebouwd aan de Gieterse Dijk (nu: Beulakerweg), ten noorden van de Nederlands Hervormde kerk. Vooral in de jaren twintig, toen het toerisme in opkomst was, werd Giethoorn een aantrekkelijk woonoord voor mensen van elders.

Na 1940 kregen veel woningen langs de Dorpsgracht een recreatieve bestemming (bv. als tweede woning, museum of souvenirwinkel). Tevens vond er een aanzienlijke toename van het aantal horeca- en verblijfsvoorzieningen plaats, vooral in het Zuideinde. Ondanks deze ontwikkelingen bleef de dorpsstructuur langs de Dorpsgracht gehandhaafd. De nieuwbouw concentreert zich in het woongebied Giethoorn-de noord (tussen Beulakerweg en Noordeinde), in de polder Giethoorn aan weerszijden van de Cornelisgracht en ten zuiden van de Ds. T.O. Hylkemaweg. In het "woonplaatsrayon" Giethoorn (Giethoorn, Dwarsgracht en Jonen) stonden op 1 januari 1988 947 woningen.

Wanneperveen, voor het eerst vermeld in 1284, is ontstaan als een ontginning van de woeste

gronden in de marke Wannepe. De oorspronkelijke ontginningsbasis was het Meppelerdiep. Later verplaatste het dorp zich in noordoostelijke richting. Rond 1400 was Wanneperveen opgeschoven tot aan de Veneweg. De oorspronkelijke identiteit was een langgerekt streekdorp met een onregelmatige opstrekkende verkaveling vanuit het Meppelerdiep.

In de zestiende eeuw werd het westelijke deel van Wanneperveen verlaten, omdat de grond te drassig werd. De kern van het dorp verschoof daardoor in oostelijke richting, naar een deel dat oorspronkelijk Siboldeswolde heette. Hier was de grond minder nat, omdat het zand hier dichter aan de oppervlakte lag. Ter hoogte van de kerk verplaatste een aantal boeren (de zgn. bovenboeren) hun hoeven enige honderden meters naar het noorden, waar zandopduikingen boven het veen uitstaken. In 1795 waren er 19 bovenboeren, nadien is hun aantal verminderd.
In het oosten grenst Wanneperveen aan Dinxterveen, dat een soortgelijke ontwikkeling als Wanneperveen heeft doorgemaakt. Vanaf de ontginningsbasis, het Meppelerdiep, werden de woeste gronden van de oude rechtspreekplaats Dingstede (tot 1961 een Drentse enclave in Overijssel) in cultuur gebracht. Later verplaatsten de bewoners hun boerderijen naar de Veneweg. Dinxterveen behoorde weliswaar tot het schoutambt Wanneperveen, maar viel kerkelijk onder Kolderveen (Drenthe). In Dinxterveen lag de havezate Zwollingerkamp, die zich uitstrekte over een smalle, lange strook van Steenwijk tot het Meppelerdiep.

Door de opkomst van de vervening viel de relatie tussen nederzetting en opstrekkende verkaveling weg, met als gevolg dat de bebouwing langs de Veneweg zich verdichtte en dat er een tweerijig streekdorp ontstond, die uit drie buurten bestond: van west naar oost Westerbuurt, Wanneperveen en Dinxterveen. De laatste twee waren in het midden van de negentiende eeuw vrijwel aan elkaar gegroeid, tussen Westerbuurt en Wanneperveen was een gedeelte onbebouwd; alleen de kerk herinnerde nog aan de tijd dat het middelpunt van Wanneperveen meer westwaarts lag.

Omstreeks 1840 telde Wanneperveen (inclusief Westerbuurt) 138 huizen en 660 inwoners. In Dinxterveen stonden 93 huizen, bewoond door ca. 300 personen. Na 1850 breidde de bebouwing zich uit in de richting van de Nederlands Hervormde kerk, waardoor het middengebied werd opgevuld en het streekdorp zijn ca. zes kilometer lange lintvorm kreeg. Tevens werden enkele woningen langs de Haagjesgracht, haaks op de Veneweg, gebouwd. In Dinxterveen werd nauwelijks gebouwd tussen 1850 en 1940.

Tegenwoordig wordt het gehele streekdorp, vanaf de Blauwe Hand tot aan de Drentse grens, Wanneperveen genoemd. Na 1940 zijn er in Wanneperveen drie kleine kernen tot ontwikkeling gekomen, die een andere structuur hebben dan het oorspronkelijke streekdorp. De grootste concentratie van woningen ligt in het middengedeelte, ten noorden

van de Veneweg en ten westen van de Haagjesgracht. Een tweede kern ligt in het uiterste oosten van Wanneperveen (Dinxterveen), bij de grens met de provincie Drenthe. Tenslotte is er in het zuidwestelijke deel (Westerbuurt) een concentratie van grootschalige recreatieve functies ontstaan met daaromheen een woonkern. Het dorp Wanneperveen telde op 1 januari 1988 506 woningen.

De vijfde kern in de gemeente Brederwiede is **Sint-Jansklooster**, van 1818 tot 1942 de bestuurlijke kern van de gemeente Ambt-Vollenhove. De naam is afgeleid van het Franciscaner klooster Sint Janskamp, dat in 1398 langs de weg van De Leeuwte naar Barsbeek gesticht werd. Dit klooster werd in de jaren zeventig van de achttiende eeuw afgebroken. Nu resteren alleen nog de brokstukken van een kloostermuur op een gedeelte dat het Kerkhof wordt genoemd. Sint-Jansklooster, gelegen op de grens van hoog en laag, was aanvankelijk een wegdorp met een dubbele bewoningsrij.

Rond 1830 was Sint Jansklooster een gehucht van 43 huizen en ca. 300 inwoners. Het stond bekend als een dorp van turfmakers, arbeiders en middenstand. Vooral nadat de Schaarweg aan het eind van de achttiende eeuw werd doorgetrokken naar Sint-Jansklooster, maakte dit dorp een gunstige ontwikkeling door. Na 1830 breidde de bebouwing van het dorp zich uit in westelijke richting, langs de Molensteeg. Het hoge gebied ten westen van het dorp, de Kloosterkampen, was in gebruik als bouwland. Aan de andere kant van het dorp lagen de wei- en hooilanden. Sint-Jansklooster werd in de loop van de negentiende eeuw drie keer geteisterd door grote branden, respectievelijk in 1835, 1854 en 1895. Oude bebouwing komt men derhalve niet tegen. Opmerkelijke gebouwen uit de periode 1850-1940 zijn, een oud doktershuis dat in de twintigste eeuw onder andere in gebruik was als pastorie en gemeentehuis (tot 1942) en een watertoren, gebouwd in 1931.

Bij de volkstelling van 1947 had Sint-Jansklooster 583 inwoners. Naderhand heeft ten zuiden van de Molenweg een rechthoekige uitbreiding van de bebouwing plaats gevonden, die de lineaire structuur van het dorp enigszins heeft doorbroken. Na de aanleg van de Flevoweg ten noorden van Sint-Jansklooster in 195. wordt het doorgaande verkeer buiten het dorp om geleid. In 1988 stonden er in het dorp 568 woningen.

4.2. Buurschappen en gehuchten

De eerste bewoners van de huidige gemeente Brederwiede vestigden zich langs de randen van het keileemplateau van Vollenhove. De oudste nederzettingen zijn Barsbeek en De Leeuwte. Omstreeks 900 vestigden zich hier de eerste bewoners, die in hun onderhoud voorzagen door de jacht, aangevuld met akkerbouw (op het keileem) en extensieve veehouderij (op het veen langs de keileembult). Later breidde de occupatie zich uit naar omliggende gebieden, waar buurschappen als Zuurbeek en Kadoelen ontstonden.

De Leeuwte en Barsbeek waren omstreeks 1830 éénrijige wegdorpen op de grens van hoog en laag. De

Leeuwte werd onderverdeeld in de Grote Leeuwte en de Kleine Leeuwte (of Lifte). Opmerkelijk is dat het front van de boerderijen naar het lage land is gekeerd en niet naar de openbare weg (=vestigingsas). Vanaf 1830 werden er ook boerderijen gebouwd aan de hoge zijde van de Leeuwterweg en werd De Leeuwte een tweerijig wegdorp. Het aantal inwoners nam fors toe, tot 579 in 1947. Hierbij zijn inbegrepen de inwoners van het gehucht De Moespot aan de weg van Blokzijl naar Vollenhove. Ook in **Barsbeek**, tot in de zeventiende eeuw Barspijck genoemd, stonden de hoeven op de grens van hoog en laag, met de voorkant naar het lage land gekeerd. Alleen in het oosten van de buurschap (in 1798 Op Zwol genoemd) lagen de erven aan de hoge zijde van de weg. De weg was tevens de grens tussen bouwland en weiland. Ten zuiden van de Binnenweg, van oorsprong een voetpad, lag de Buitenweg, die als ontginningsbasis en doorgangsweg fungeerde. Na 1830 werden er in Barsbeek, evenals in De Leeuwte, woningen aan de hoge zijde van de weg gebouwd. In 1947 telde de buurschap Barsbeek 236 inwoners. **Heetveld** is ontstaan op de plaats waar vroeger de Barsbeker heidevelden lagen. In de loop van de achttiende eeuw heeft zich op de heide langs de zandsteeg van Barsbeek naar Sint-Jansklooster een huttenkolonie gevestigd. De bevolking bestond omstreeks 1830 voornamelijk uit arbeiders. In de twintigste eeuw heeft de bebouwing in Heetveld zich verdicht tot een kleine kern; het aantal inwoners steeg van 323 in 1947 tot 655 in 1988.

Tot de landelijke bebouwing van Ambt-Vollenhove behoren ook de voormalige havezaten Tweenijenhuizen, Rollecate, De Haare, De Oldenhof en Bonkenhave. De adel heeft een belangrijke invloed op de ontwikkeling van deze regio gehad, omdat veel gronden adellijk bezit waren. Deze gronden werden vaak in blokken verkaveld, terwijl tevens grote delen bebost werden. De eerste drie genoemde havezaten lagen vlak buiten de stad Vollenhove. Het huis De Rollecate werd in 1820 afgebroken, waarna Mr. Willem Jan, baron van Dedem, het op de noordelijke oever van de Dedemsvaart in de Rouveensche Hulst opnieuw liet opbouwen. De havezaten Tweenijenhuizen en De Haare waren in het begin van de negentiende eeuw in eigendom van baron Sloet tot Tweenijenhuizen. Het huis van Tweenijenhuizen werd in 1882 afgebroken. De Hare verdween al in een eerder stadium, op ongeveer dezelfde plaats aan de Kerksteeg werd in 1884 een boerderij gebouwd. Het erf Bonkenhave, in het huidige Sint-Jansklooster, werd in 1630 tot havezate verheven. In 1811 viel deze bezitting uiteen en kwam er een herberg op deze plaats. De enige havezate in Ambt-Vollenhove, die nu nog aanwezig is, heet de Oldenhof, gelegen in een bosrijk gebied ten noordoosten van de weg tussen Vollenhove en Zwartsluis. Tussen de bossen staat nu een achttiende eeuws, rechthoekig huis op een omgracht terrein. In een weide ten noorden van het landhuis staat een houten duiventil, van oudsher een adellijk privilege. Bij dit landgoed behoort de al in de zestiende eeuw genoemde boerderij De Halle. In de negentiende eeuw was er op de

Ketelkamp ten zuiden van het huis een doolhof.

De nederzettingen Dwarsgracht en Jonen zijn waterstreekdorpen, die vanuit het "moederdorp" Giethoorn zijn ontstaan. **Dwarsgracht,** ongeveer vier kilometer ten westen van Giethoorn, ontstond in de achttiende eeuw aan de aftakkingen van de Bouwers-, Kornelis en Zuidergracht. Omstreeks 1840 bestond dit tweerijig waterstreekdorp uit twee gedeelten, Noorder- en Zuiderdwarsgracht met respectievelijk 16 huizen (75 inwoners) en 11 huizen (60 inwoners). **Jonen**, een kleine buurt aan de Walengracht, bestond toen uit twee huizen (16 inwoners). De boeren en boerderijen waren naar het water gericht en tot ver in de twintigste eeuw (jaren 50) was dit gebied alleen over water of per fiets bereikbaar. Jonen is tot op de dag van vandaag niet met de auto te bereiken. Na 1850 is de woningvoorraad in Dwarsgracht toegenomen. De open ruimte tussen Noorder- en Zuiderdwarsgracht werd langzamerhand opgevuld. In 1947 bedroeg het aantal inwoners van Dwarsgracht 221, terwijl in Jonen 24 personen woonachtig waren. Dwarsgracht werd na de Tweede Wereldoorlog één streekdorp, onder andere door de bouw van een aantal recreatiewoningen in de vroegere open ruimte.

Een zeer oude buurschap in de voormalige gemeente Giethoorn is **'t Klooster** ten oosten van de Dorpsgracht. Hier lagen in het midden van de negentiende eeuw 6 boerderijen, waarvan er één op een verhoging lag. In 't Klooster staan, evenals in het aangrenzende Noordeinde, nog enkele goed bewaard gebleven achttiende en negentiende eeuwse boerderijen.

De buurschappen in de voormalige gemeente Wanneperveen worden aan vrijwel alle zijden door water omgeven. Belt-Schutsloot bestond tot in de twintigste eeuw uit twee afzonderlijke kernen, Belt en Schutsloot. **Belt** of **Zandbelt** ontstond op een vrij grote, pleistocene zandopduiking. De bewoners van Wanneperveen hebben zich hier in het verleden gevestigd, voordat zij hun boerderijen verplaatsen naar de huidige bewoningsas, de Veneweg. Op een verhoging in het landschap ligt nu nog het landhuis "Havezathe". **Schutsloot** is een jongere nederzetting, die ontstaan is langs een zijtak van de Arembergergracht. Na het ontstaan van het Beulaker Wijde tijdens de stormvloed van 1776 hebben zich veel bewoners van het voormalige dorp Beulake in Schutsloot gevestigd. De bewoners van Belt en Schutsloot leefden vrijwel geheel van de turfwinning. Tussen 1849 en 1939 nam het aantal inwoners toe van 369 tot 459. Na 1940 nam de recreatieve functie aanzienlijk toe, vooral toen het dorp in 1964 een vaste oeververbinding over de Arembergergracht kreeg (enkele jaren later vervangen door een betonnen brug). Tot de gemeente Wanneperveen behoorden ook **Ronduite** en **Blauwe Hand**, kleine gehuchten die na de Tweede Wereldoorlog vrijwel geheel in het teken van de recreatie kwamen te staan.

Ten noordoosten van Blokzijl ligt de buurschap **Muggenbeet**, die tot 1973 bij de gemeente

Steenwijkerwold hoorde. Muggenbeet was in 1849 een éénrijig waterstreekdorp met 185 inwoners. Naderhand is het aantal inwoners teruggelopen tot ca. 50 in 1980. In het centrum staat het in het midden van de negentiende eeuw gebouwde café "Geertien".

5 Bevolking

5.1. Loop van de bevolking
De vijf gemeenten, die nu de gemeente Brederwiede vormen, hadden samen op 31 december 1850 8.194 inwoners. In de periode tussen 1850 en 1940 is het aantal inwoners in dit gebied tamelijk regelmatig gestegen. Als dit tijdvak in drieën wordt gedeeld, dan blijkt dat de bevolking in het eerste tijdvak (1850-1880) het snelst is gegroeid, van 8.194 tot 8.813 inwoners. Tussen 1880 en 1910 liep het aantal inwoners op tot 9.043, een toename van 230 inwoners in dertig jaar. In 1940 telde "Brederwiede" 9.395 inwoners, dat wil zeggen een toename van 352 personen ten opzichte van 1910. Voor meer informatie over de bevolkingsgroei in de vijf gemeenten, die thans Brederwiede vormen, wordt verwezen naar tabel 1. Hierbij moet worden opgemerkt dat de buurschap Baarlo, die tussen 1850 en 1940 deel uitmaakte van de gemeente Ambt-Vollenhove, sinds 1973 onder de gemeente IJsselham valt.

5.2. Spreiding van de bevolking
Tabel 1 suggereert dat de bevolkingsontwikkeling in de vijf gemeenten van het huidige Brederwiede in de periode 1850-1940 gelijkmatig verliep. Dit is een valse suggestie, want tussen de vijf gemeenten waren er opmerkelijke verschillen. In 1850 waren de verschillen in bevolkingsomvang tussen de vijf gemeenten vrij gering. De kleinste gemeente was in dit opzicht Stad Vollenhove met 1.388 inwoners, de grootste Blokzijl met 1.825 inwoners. Daar tussenin zaten de gemeenten Wanneperveen (1.517 inwoners), Giethoorn (1.677 inwoners) en Ambt-Vollenhove

(1.787 inwoners). Tabel 2 geeft aan, hoe de bevolkingsontwikkeling van de vijf afzonderlijke gemeenten was.

In de tweede helft van de negentiende eeuw was Ambt-Vollenhove de snelst groeiende gemeente van de vijf. In deze vruchtbare streek met goede mogelijkheden voor het gemengde bedrijf nam het aantal inwoners toe van 1.787 in 1850 tot 2.212 in 1900. Een belangrijk deel van deze bevolkingsaanwas werd gerealiseerd in het dorp Sint-Jansklooster. Ook in de gemeenten Giethoorn en Stad-Vollenhove is de bevolking tussen 1850 en 1900 toegenomen. De gemeente Wanneperveen kreeg in deze periode te maken met een teruglopend bevolkingsaantal, een tendens die al in het midden van de achttiende eeuw was ingezet. Ter indicatie: in 1748 had Wanneperveen 1.802 inwoners, in 1900 1.383. Ook de gemeente Blokzijl maakte een soortgelijke ontwikkeling door. Hier daalde het aantal inwoners van 1.825 in 1850 tot 1.448 in 1900.

De toename van de bevolking in de gemeenten Ambt Vollenhove en Giethoorn zette zich voort tussen 1900 en 1940. Ook in Blokzijl zette de tendens van de negentiende eeuw, i.c. bevolkingsafname, zich voort. De teruglopende turfhandel, eeuwenlang de belangrijkste bestaansbron van Blokzijl, moet als één van de oorzaken worden aangemerkt. De gemeente Wanneperveen kende vanaf 1900 een geleidelijke groei van de bevolking. Vooral langs de Veneweg breidde de bebouwing zich uit. In Stad Vollenhove waren de verminderde bestaansmogelijkheden in de visserij verantwoordelijk voor de bevolkingsafname. In de jaren twintig, toen begonnen werd met de inpoldering van de Zuiderzee, vertrokken veel mensen naar elders. Zo'n 300 ingezetenen van Vollenhove, vissers met vrouw en kinderen, vonden in Twente een bestaan in de textielindustrie of bij de spoorwegen.

In de periode van 1940 tot 1988 nam de bevolking van de vijf gemeenten, vanaf 1973 één gemeente, toe van 9.395 tot 11.962 inwoners. Deze stijging is in vergelijking met de meeste andere gemeenten van Overijssel gering te noemen. De bevolkingstoename vond vooral plaats in de stad Vollenhove, die op 1 januari 1988 3.767 inwoners telde tegenover 1.524 inwoners in 1940. Een bescheiden industriële ontwikkeling en de aanwijzing tot hoofdkern van een grote gemeente hebben hiertoe bijgedragen.

6 Middelen van bestaan

6.1. Landbouw, visserij en turfwinning

Wat betreft de economische activiteiten zijn er grote verschillen tussen de vijf voormalige gemeenten. Vollenhove was eerst een bestuurscentrum en vanaf de negentiende eeuw een "locus maritimus", dat wil zeggen dat de stad zich vooral oriënteerde op de zee(visserij). Blokzijl was een handelsnederzetting, de landbouw was hier van ondergeschikt belang. In Giethoorn en Wanneperveen werd veelal een combinatie van turfwinning en veeteelt uitgeoefend. Ambt-Vollenhove was in eerste instantie een akkerbouwgebied, afgewisseld met veeteelt in de lagere delen. De verschillen tussen de gemeenten blijken duidelijk uit de verdeling van de gronden in de gemeenten Stad-Vollenhove, Ambt-Vollenhove, Blokzijl, Giethoorn en Wanneperveen omstreeks 1880.

De stad Vollenhove was in de periode 1850-1940 een vissersstad. De visserij werd al veel langer uitgeoefend (vanaf de vijftiende eeuw), maar na de uittocht van de adel werd deze bedrijfstak de belangrijkste bestaansbron. De visserij was geconcentreerd in het noorden van de stad, zoals blijkt uit straatnamen als Visschersstraat en Vismarkt. Behalve een 140 tal vissersschepen had Vollenhove in de vorige eeuw zoutziederijen, rokerijen en een scheepswerf. Voor de kust lag het eilandje Kraggenburg, vanaf 1942 liggend in de gemeente Noordoostpolder. Bij slechte weersomstandigheden was dit een uitwijkhaven voor de Vollenhoofse vissers.

In het begin van de twintigste eeuw ging het bergafwaarts met de visserij. De grootse klap voor de vissers was het besluit tot gedeeltelijke inpoldering van de Zuiderzee in 1918. In de tijd dat de Noordoostpolder werd drooggelegd (1937-1942), nam het aantal beroepsvissers snel af. In 1933 vond 33% een bestaan in de visserij, in 1947 nog 5%. Het aantal visschuiten daalde tot 14 in 1949. De voormalige vissers kwamen terecht in de ontginningswerkzaamheden in de Noordoostpolder en het Land van Vollenhove, of vertrokken naar de textielcentra in Twente. In 1971 verdween de laatste visser uit Vollenhove; zijn bedrijf werd naderhand weer opgebouwd in het Zuiderzeemuseum te Enkhuizen.

In Blokzijl waren er nauwelijks landbouwgronden binnen de gemeentegrenzen. Dit is niet zo verwonderlijk, omdat Blokzijl vanaf 1864 een tijd lang de kleinste gemeente van Nederland was. De boeren, slechts gering in aantal, waren genoodzaakt om land te huren of te kopen in de gemeente Ambt-Vollenhove. Ondanks de ligging aan de Zuiderzee was de visserij in de negentiende eeuw van weinig belang.

Het landschap in de gemeenten Wanneperveen en Giethoorn is in belangrijke mate gevormd door de turfgraverij. Omstreeks het midden van de achttiende eeuw was de natte vervening in de omgeving van Giethoorn en Wanneperveen op haar hoogtepunt (Wanneperveen ca. 1750 en Giethoorn ca. 1765). Een groot deel van de bevolking werkte destijds in de veenderijen, meestal gecombineerd met enige vee- en rietteelt. In 1830 bestond vrijwel de gehele bevolking van Wanneperveen uit turfgravers. Omdat de werkgelegenheid in deze bedrijfstak terugliep, vertrokken veel veenarbeiders naar de Friese veengebieden. Zo liep het aantal turfgravers in Giethoorn terug van 189 aan het eind van de achttiende eeuw (50,1% van de beroepsbevolking) tot 70 in 1855. Veel verveende landerijen werden gebruikt voor de extensieve veeteelt. Andere bestaansbronnen waren de rietsnijderij en eendevangst door middel van kooien. In het begin van de negentiende eeuw waren er in Giethoorn 8 kooien.

De veeteelt won in de negentiende eeuw veel terrein. Tussen 1833 en 1885 kwam er in het dorpsgebied van Giethoorn meer dan 1.000 ha wei- en hooiland bij. De structuur van de gronden was echter slecht: de bodem was drassig en de verkaveling onregelmatig. Tevens bleef het gevaar bestaan dat de veenstroken bij storm werden overspoeld en weggeslagen door het water. Daarom werd in 1928 een begin gemaakt met de ontginningswerkzaamheden in het Land van Vollenhove, waarbij drassig kraggeland veranderde in vruchtbare landbouwgrond. In 1937 werden de eerste 23 bedrijven in polder Giethoorn verpacht. Te midden van rationeel verkavelde gronden stonden grote ontginningsboerderijen, die schuin ten opzichte van de weg gesitueerd werden. Deze boerderijen worden ook aangetroffen in polder Halfweg, die naderhand werd ontgonnen.

In de periode 1850-1940 was de

akkerbouw van ondergeschikte betekenis, behalve in de gemeente Ambt-Vollenhove. De hogere ligging op een dekzandrug met keileem in de ondergrond maakte dit gebied geschikt voor akkerbouw. Op de schuine hellingen van dit keileemplateau werd veel rogge en gerst verbouwd, terwijl de aangrenzende lage veengebieden gebruikt werden als weide- en veengrond.

Ook Giethoorn en Wanneperveen kenden oorspronkelijk een gemengd bedrijf, waarbij de beste, hoge gronden voor de akkerbouw werden gebruikt. Met de opkomst van de vervening (eerst droog, vanaf de zestiende eeuw nat) raakte de akkerbouw op de achtergrond, mede omdat de gronden te drassig werden.

Een herinnering aan het akkerbouwverleden zijn de korenmolens, waarvan elke gemeente er anno 1850 minstens één bezat. In Sint Jansklooster is nog de romp aanwezig van de uit de vijftiende eeuw daterende Monnikenmolen. In Giethoorn staat nog een voormalige korenmolen, die omstreeks 1925 verbouwd werd tot kampeergelegenheid. De overige molens zijn inmiddels verdwenen. De akkerbouw speelt momenteel geen belangrijke rol meer in de gemeente Brederwiede. In 1987 werd 980 ha van de cultuurgrond voor de verbouw van akkerbouwgewassen gebruikt, terwijl 5.401 ha in gebruik was als grasland.

6.2. Ambacht en industrie

De sinds 1850 toegenomen betekenis van de veeteelt blijkt uit het feit dat in alle vijf gemeenten, die nu samen Brederwiede vormen, zuivelfabrieken gebouwd werden. Nu is alleen de zuivelfabriek in Vollenhove nog in gebruik. Deze zuivelfabriek werd in 1897 aan de Schaarweg gesticht. De oorspronkelijke naam was coöperatieve zuivelfabriek "De Eendracht". Momenteel maakt het bedrijf deel uit van de zuivelcoöperatie Coberco. De andere zuivelfabrieken waren: coöperatieve zuivelfabriek "De Volharding", later NOVAC aan de Gedempte Kolk in Blokzijl, de coöperatieve zuivelfabriek te Sint-Jansklooster, de zuivelfabriek van Giethoorn en de coöperatieve zuivelfabriek "De Hoop" in Wanneperveen.

Een andere belangrijke niet-agrarische bestaansbron in deze regio waren de scheepswerven. Zowel de steden Blokzijl en Vollenhove als de dorpen Wanneperveen en Giethoorn hadden hun eigen scheepstimmerwerven. Binnen de regio werden verschillende scheepstypen gebouwd. In Blokzijl werden voornamelijk handelsschepen gebouwd, bv. op de werf van de familie Snoeken op de Rietvink. In Vollenhove lag de scheepswerf van Jan Kroeze (1893-1956), waar vooral vissersschepen op de helling stonden. In Giethoorn en Wanneperveen werden in de negentiende eeuw vrijwel uitsluitend punters gebouwd. Giethoorn telde rond de eeuwwisseling ongeveer twintig puntermakerijen en Wanneperveen drie. Deze bedrijfstak zorgde in talrijke Giethoornse gezinnen voor neveninkomsten, naast landbouw en vervening. Giethoorn telt tegenwoordig nog twee punterwerven. De scheepswerf van

Huisman aan de Ronduite (gemeente Wanneperveen), gesticht in 1884, verhuisde in 1971 naar Vollenhove. In de jaren dertig deed hier, naast de punterbouw, de jachtbouw zijn intrede. Naderhand groeide het bedrijf uit tot een werf met (inter)nationale bekendheid, de "Royal Huisman Shipyard". Op de plaats van de oude werf aan de Ronduite bevindt zich nu de werkplaats en remise van Natuurmonumenten.

In Vollenhove en Blokzijl waren tussen 1850 en 1940 ook enkele andere industrieën gevestigd. Omstreeks 1850 was de voormalige bisschoppelijke burcht "Het Oldehuys" in het kader van de werkverschaffing voor arme gezinnen in gebruik als katoenspinnerij, totdat deze in 1854 voor afbraak verkocht werd. Vollenhove had in die tijd ook een calicotsfabriek. In 1869 werd aan de Bisschopsstraat een stroopfabriek gesticht, die de grondstof suiker voor een groot deel betrok uit het omliggende akkerbouwgebied.
De achteruitgang van de visserij dwong veel Vollenhovenaars uit te zien naar ander werk, maar dit was in Vollenhove zelf nauwelijks voorhanden. In de jaren twintig werd er een textielfabriekje gesticht, dat korte tijd later weer gesloten werd.

Blokzijl heeft in de gemeente Brederwiede het rijkste ambachtelijke en industriële verleden. In de zestiende eeuw was Blokzijl bekend om zijn bierbrouwerijen, vijf in getal. De straatnamen Brouwerstraat en Bierkade houden deze herinnering levend. Tevens werden er in de tweede helft van de achttiende eeuw een zoutziederij, een kalkbranderij, een leerlooierij en een mattenfabriek gevestigd. De zoutziederij aan de Zuiderkaai, die in 1880 nog aan 11 mensen werk verschafte, moest in 1898 haar poorten sluiten. De kalkbranderij stond aan het Noorderdiep op de plaats waar nu camping "Tussen de Diepen" ligt. De kalkovens, waar schelpen werden verhit tot gebluste of ongebluste kalk, werden in het begin van de twintigste eeuw afgebroken. De leerlooierij aan de Domineeswal heeft tot het eind van de negentiende eeuw als zodanig gefunctioneerd. Daarna was er in dit pand een tijdlang een boterfabriek gevestigd.

De mattenindustrie en de daaruit voortvloeiende groothandel en import van nevenproducten was een belangrijke bedrijfstak in Blokzijl. Het mattenvlechten begon als huisnijverheid en werkverschaffing voor weeshuiskinderen. In Blokzijl vervaardigde men hoofdzakelijk "Spaanse" matten, voor de handel betrok men biezen of russen matten uit Genemuiden en Zwartsluis. De meeste Blokzijler mattenmakers/ handelaren zijn inmiddels verdwenen. Het laatste bedrijf in deze branche was de Overijsselse tapijtfabriek S. Koopmans Jzn. bv., opgericht in 1865. In de jaren tachtig van de twintigste eeuw werd deze fabriek gesloten.

Het grootste industriële bedrijf dat Blokzijl ooit gekend heeft is de houtzagerij van de familie Loos. In 1824 kocht Jan Loos een in dat jaar afgebrande houtzaagmolen en de daarbij

behorende scheepswerf. De molen werd weer opgebouwd, in 1858 uitgerust met stoomaandrijving en in 1889, nadat de molen opnieuw was afgebrand, voorzien van nieuwe schaaf- en ploegmachines. Het bedrijf maakte een ongekende bloei door en in het begin van de twintigste eeuw was een groot deel van de bevolking afhankelijk van de houtzaagmolen (de "Zoagemeulen"). Rond de eeuwwisseling lagen Zuider- en Noorderdiep en de Kolk vol met balken en stammen van de firma Loos. In 1924 brak er een staking uit in het bedrijf, omdat Loos naar het oordeel van de meeste werknemers te veel arbeiders uit Ambt-Vollenhove aantrok. De zaak werd niet bijgelegd en in 1926 verdween het bedrijf uit Blokzijl.

6.3. Handel en recreatie

Blokzijl werd in de zestiende eeuw een belangrijke handelsnederzetting. De belangrijkste handelsprodukten waren veldkeien (uit Steenwijk) en turf (uit Giethoorn). In 1590 kreeg Blokzijl het recht van waag. Het waaggebouw heeft gestaan op de Wortelmarkt met de achterkant aan de Brouwerstraat. De waag, met daarop de spreuk "Blokzijl heeft meer schepen in getal, dan Overijssel heel en al", werd in 1928 gesloopt. De beurs van Blokzijl werd al in 1828 afgebroken, waarna een gebouw naast de Nederlands Hervormde kerk (nu kosterswoning) in gebruik werd genomen.

Toen de handel in turf en veldkeien terugliep, hebben veel kooplieden zich toegelegd op de handel in matten. Deze matten werden aanvankelijk per kruiwagen of hondekar bij de boeren uitgevent. Later werden ze door "mattenschippers" (of "negotieschippers") aan de man gebracht, waarbij elke schipper zijn eigen mattenland (afzetgebied) had. Het hoogtepunt van de mattenschipperij werd bereikt in de tweede helft van de negentiende eeuw, toen Blokzijl 60 mattenschepen telde. In de twintigste eeuw nam het aantal mattenschepen snel af.

Vollenhove was tussen 1850 en 1940 een vissersstad. De stad is nooit een handelsstad geweest, hoewel er diverse markten waren en zijn. Wel was er lange tijd een warenmarkt aan de Groenestraat. Ook in Giethoorn en Wanneperveen was de handel niet de belangrijkste bestaansbron; de handel werd hier meestal in combinatie met veeteelt, turfgraverij en/of rietcultuur uitgeoefend.

De ontwikkeling van recreatie en toerisme begon rond de eeuwwisseling. Toeristen, natuurliefhebbers en kunstschilders kwamen in steeds grotere getale naar Noordwest-Overijssel. De belangrijkste trekpleister was Giethoorn, waar het aantal horecavoorzieningen snel toenam. Bekende namen waren hotel-café "t Wapen van Giethoorn aan de huidige Beulakerweg (in 1977 afgebroken in verband met wegverbetering) en bondshotel "Hollandsch Venetië" aan het Binnenpad (nu café "Fanfare"). Ook verschenen er in de jaren twintig winkeltjes in souvenirs en ansichten, zoals bv. bij café 't Centrum en in de "Kruumte". In de jaren dertig kwamen veel toeristen met het beurtschip "Ora et Labora"

van Zwolle naar Giethoorn. De tocht door Giethoorn werd vervolgens met vlotten afgelegd. Deze recreatieve ontwikkelingen hebben zich na 1945 in versterkte mate voortgezet, vooral na het uitkomen van de film "Fanfare" in 1958.

Ook Blokzijl werd in de jaren dertig door de toeristen ontdekt. Een grote bijdrage hieraan werd geleverd door de Vereniging voor Vreemdelingenverkeer (VVV), die in 1929 werd opgericht. Tegenwoordig is het VVV kantoor gevestigd in de Kerkstraat. De havenkolk is nu in gebruik als jachthaven. In de haven ligt het model zeventiende eeuwse koopvaardij-oorlogsschip "De Zeven Provinciën". Veel oude gebouwen kregen een horecabestemming, zoals het Prins Maurits Weeshuis (nu restaurant "'t Weesmeisje") en een oud woonhuis (nu hotel "Kaatje bij de Sluis").

Tussen Giethoorn en Blokzijl ligt het Beulaker Wijde, een 756 ha tellend watervlak, dat ontstaan is bij de stormramp van 1776. Al rond de eeuwwisseling kwamen hier de eerste toeristen. Na de Tweede Wereldoorlog groeide het Beulaker Wijde, samen met de Belter Wijde uit tot het belangrijkste watersportcentrum van Overijssel. Vele buurschappen en dorpen aan de rand van de "wieden" werden in deze toeristische ontwikkeling meegezogen, zoals Wanneperveen (vooral Westerbuurt), Blauwe Hand, Belt-Schutsloot en Ronduite. Ter illustratie: in 1989 telde de gemeente Brederwiede 26 campings en 6 jachthavens. Een groot deel van het merengebied maakt nu deel uit van het reservaat De Wieden, eigendom van de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten. In bezoekerscentrum "De Foeke" bij Sint- Jansklooster, ten noorden van Sint-Jansklooster, zijn onder andere een tjasker en vervenersschuren met werktuigen te bezichtigen.

7 Sociale en culturele voorzieningen

7.1. Kerken en begraafplaatsen
In de stad Vollenhove stonden in het midden van de negentiende eeuw drie kerken, twee hervormde en één rooms-katholieke, respectievelijk de Sint-Nicolaaskerk of Bovenkerk aan het Kerkplein, de Kleine of O.L. Vrouwekerk aan de Kerkstraat (nu gereformeerd) en de Heilige Geestkapel aan de Heilige Geeststeeg. Deze kerkgebouwen dateren in hun oorspronkelijke vorm van voor 1500, maar exacte bouwjaren kunnen in verband met vele verbouwingen nauwelijks worden gegeven. De Heilige Geestkapel heeft van 1799 tot 1953 als rooms-katholieke kerk dienst gedaan. In 1953 werd schuin tegenover deze kapel een nieuwe kerk in gebruik genomen. In 1912 werd op de plaats van een voormalige grutterij aan de Kerkstraat een gereformeerde kerk gebouwd.

De bevolking van Wanneperveen behoorde rond 1850 vrijwel geheel tot de Hervormde Kerk. De huidige kerk aan de Veneweg werd ter vervanging van een andere in 1502 in gebruik genomen. Op het kerkhof staat een open eikenhouten klokkestoel met pyramidevormige overhuiving. Een andere Nederlands Hervormde kerk in de voormalige gemeente Wanneperveen staat in Belt-Schutsloot en dateert uit 1924/1925.
In de gemeenten Blokzijl en Giethoorn behoorde een groot deel van de bevolking tot de Doopsgezinde kerk(en). Blokzijl telde in 1853 ca. 400 Doopsgezinden, verdeeld over drie stromingen (Waterlanders, Dantzigers en Vlamingen) en evenzovele kerkjes. Thans is alleen het doopsgezinde kerkgebouw

"Het Lam" aan de Breestraat nog als zodanig in gebruik. De twee andere kerken hebben nu een ander functie: "De Gouden Grendel" op het Oude Verlaat (uit 1629) als boetiek en handel in kunstnijverheid en "De Zon" aan de Noorderkade als recreatiewoning. Ook Giethoorn kende lange tijd twee Doopsgezinde gemeenten: één in de Middenbuurt en één in Zuideinde. De huidige kerk aan het Zuideinde werd in 1871 gebouwd en is na de samenvoeging van de beide gemeenten in 1890 de enige Doopsgezinde kerk. De oude Vermaning in Middenbuurt werd in 1893 afgebroken.

Blokzijl heeft, behalve de Doopsgezinde kerk, een hervormde kerk aan de Brouwerstraat, die in 1609 als één van de eerste hervormde kerken in Nederland gebouwd werd, en een gereformeerde kerk aan de Zuiderstraat, daterend uit 1908.
De Nederlands Hervormde kerk van Giethoorn aan de Beulakerweg werd in 1645 gebouwd. Achter de kerk staat een open houten klokkestoel uit 1633.

In de gemeente Ambt-Vollenhove waren tot 1897 geen kerken. In dat jaar werd de gereformeerde kerk aan de Kloosterweg in gebruik genomen. Deze werd in 196. vervangen door een nieuw gebouw ten noorden van het dorp. De hervormden van Ambt-Vollenhove houden hun middagdiensten in een lokaal aan de Molenweg, genaamd de kapel. Tenslotte is er in de buurschap Kadoelen een gereformeerde kerk (vrijgemaakt).

Bij de Volkstelling van 1947 bleek dat er grote verschillen waren tussen de gemeenten, die nu samen Brederwiede vormen.
In alle gemeenten was het aantal lidmaten van de Nederlands Hervormde Kerk het grootst, terwijl het aantal Rooms-katholieken gering was. Van de 1.690 inwoners van Wanneperveen waren er 1.321 Nederlands Hervormd en één Rooms-katholiek. De meeste rooms-katholieken woonden in de gemeente Vollenhove (422). Dit geldt ook voor de gereformeerden, zowel synodaal (954) als vrijgemaakt (589). Opvallend in de gemeenten Blokzijl en Giethoorn was, behalve het grote aantal Doopsgezinden, het grote aantal inwoners dat niet kerkelijk gebonden was. In Giethoorn betrof het hier 1157 van de 2565 inwoners.

7.2. Scholen
Omstreeks het midden van de negentiende eeuw stonden er in de vijf gemeenten in totaal dertien scholen. Vollenhove was van oudsher het belangrijkste onderwijscentrum in de regio. Tegenover het stadhuis werd hier in 1627 een Latijnse school gebouwd. Oorspronkelijk werd hier onderwijs gegeven aan de zusters van het Clarenberg klooster, later heeft het gebouw diverse andere bestemmingen gehad (onder andere leeszaal-bibliotheek). De stad Vollenhove had in 1850 vier scholen: een kostschool voor jongeren, twee lagere scholen en een bewaarschool. In Blokzijl stonden destijds drie lagere scholen. De overige scholen stonden in Wanneperveen, Schutsloot, Sint-Jansklooster, Giethoorn (twee) en Dwarsgracht.

In 1989 telt de gemeente

Brederwiede in totaal negentien scholen, twee scholen voor middelbaar algemeen voortgezet onderwijs (MAVO, beide in Vollenhove) en zeventien basisscholen. De verdeling van de basisscholen over de verschillende kernen is als volgt: drie in Vollenhove, drie in Sint-Jansklooster, twee in Blokzijl, vier in Giethoorn, twee in Wanneperveen, één in Belt-Schutsloot, één in de Kadoelen en één in Heetveld. Van de huidige schoolgebouwen stamt er nog één uit de periode 1850-1940, namelijk de protestants christelijke school aan de Kloosterweg in Sint-Jansklooster. Deze school (daterend uit 1929) is diverse malen verbouwd.

Een aantal oude schoolgebouwen heeft nu een andere bestemming, zoals de school in Dwarsgracht, die na de opheffing van de school in 1970 als dorpshuis werd ingericht, en de voormalige School met den Bijbel aan de Kerkstraat in Blokzijl, waarin nu onder andere een winkel gevestigd is. Giethoorn heeft in het begin van de twintigste eeuw enige tijd een rietvlechtersschool gehad aan het Paardepad (nu Ds. T.O. Hylkemaweg). Nadat deze school was opgeheven heeft het gebouw van 1929 tot 1973 dienst gedaan als gemeentehuis van Giethoorn.

Vollenhove heeft, behalve de beide MAVO's , vanaf 1951 een huishoudschool gehad, maar deze is inmiddels opgeheven. In Sint Jansklooster werd in 1952 een landbouwschool geopend. Ook deze school werd opgeheven, het pand is nu in gebruik als woonhuis.

7.3. Overige

Omdat de gemeente Brederwiede in 1973 ontstaan is door de samenvoeging van een aantal oude gemeenten (vier, tot 1942 vijf) zijn er in de gemeente een aantal voormalige gemeentehuizen, waaraan een nieuwe bestemming is gegeven. Het oude gemeentehuis van Wanneperveen, waarin na 1973 vijftien jaar de Dienst Gemeentewerken van Brederwiede gevestigd was, is nu in gebruik als architectenbureau. In Blokzijl is het gemeentehuis verbouwd tot woonhuis. In Giethoorn en Sint-Jansklooster hebben zich respectievelijk de Stichting Maatschappelijke Dienstverlening en het Groene Kruis in het voormalige gemeentehuis gevestigd. Momenteel zijn alle gemeentelijke diensten gebundeld in Vollenhove, in de voormalige havezate Oldruitenborgh, die in 1948 als gemeentehuis werd ingericht en in de havezate Marxveld, waar sedert 1988 een gemeentelijke dienst is ondergebracht.
Tot 1948 waren de gemeentelijke taken van de gemeente Vollenhove (1818-1942 Stad-Vollenhove) ondergebracht in het raadhuis bij de kerk. Dit in 1621 gebouwde pand, later met een Toscaanse zuilengalerij, is tegenwoordig in gebruik als restaurant (Seidel).

8 Ontwikkeling 1850 - 1940

Vollenhove

Typering:
Kasteelstad.

Functie:
Vissersstad.

Ruimtelijke ontwikkeling:
Rond 1850 is de belangrijkste bestaansbron van Vollenhove de visserij en de daarmee samenhangende activiteiten zoals zoutziederijen, rokerijen en een scheepswerf. Tussen 1850 en 1940 is Vollenhove nauwelijks gegroeid. Nadat in 1823 een binnenhaven voor de vissers werd gecreëerd, door de oude omgrachting rond het Oldehuys te verbreden en in verbinding te brengen met de Zuiderzee, werd omstreeks 1890 in de aangeslibde gronden ten noorden van de grote kerk een buitenhaven aangelegd. Langs de oude zeedijk tussen stad en haven ontstond op de achtererven van de panden aan de Vissersstraat enige bebouwing. Deze bebouwing breidde zich geleidelijk uit en verdichtte tot een waterfront.

Historisch architectonische kwaliteit:
Morfologisch gezien is Vollenhove een kasteelstad met een regelmatig rastervormige structuur. Binnen de stad waren sterke concentraties van verschillende bevolkingsgroepen ontstaan. Zo woonden de vissers en zeelieden overwegend aan de Vissersstraat en Vismarkt, de handwerklieden en winkeliers aan de Kerkstraat, terwijl de adel overwegend langs de Bisschopsstraat, Bentstraat en Groenestraat gevestigd was.
De verschillen in vorm, situering en omvang van de bebouwing die daarvan het gevolg waren zijn ook in het huidige stadsbeeld nog

herkenbaar.
Van de 15 havezaten die binnen de stad hebben gestaan, een uitvloeisel van het bisschoppelijke en stadhouderlijke verleden, resteren er nog vier. Vanwege de historische, ruimtelijke en architectonische kwaliteit is Vollenhove aangewezen als beschermd stadsgezicht.

Bijzonder gebied:
Het van rijkswege aangewezen beschermd stadsgezicht.

Stedebouwkundige ontwikkeling Vollenhove

Boven: kaart ca. 1850
Onder: kaart ca. 1900

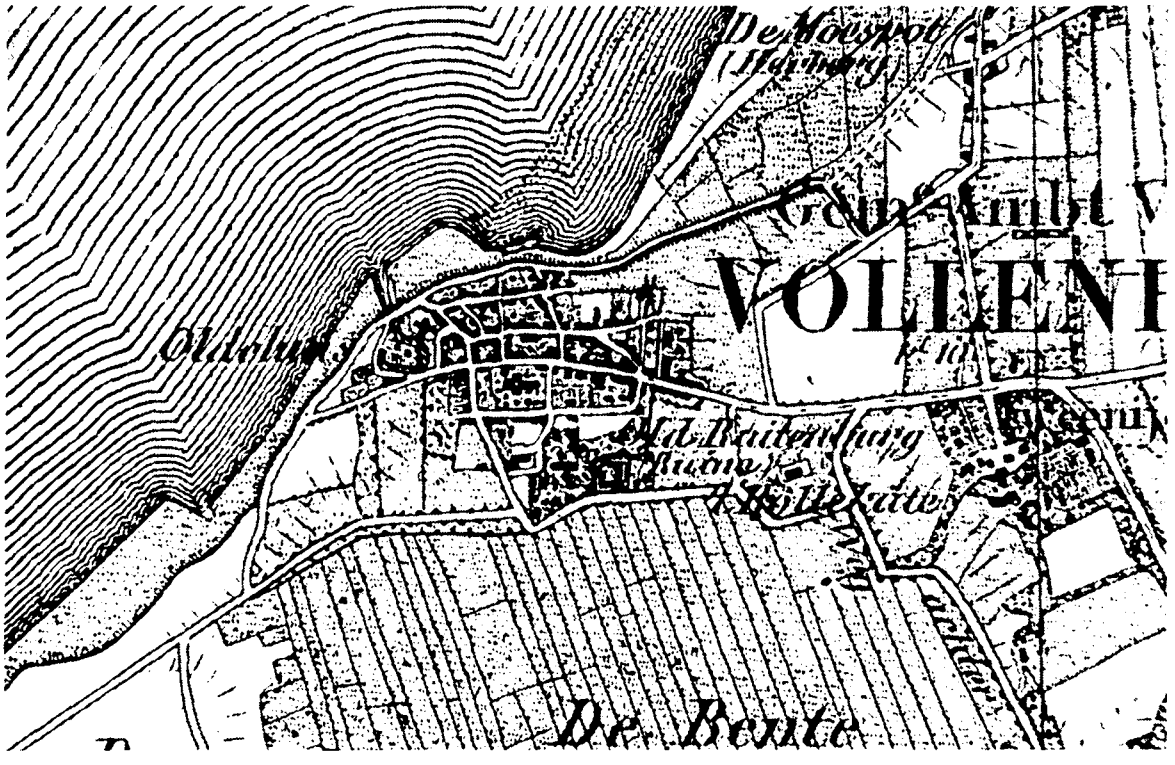

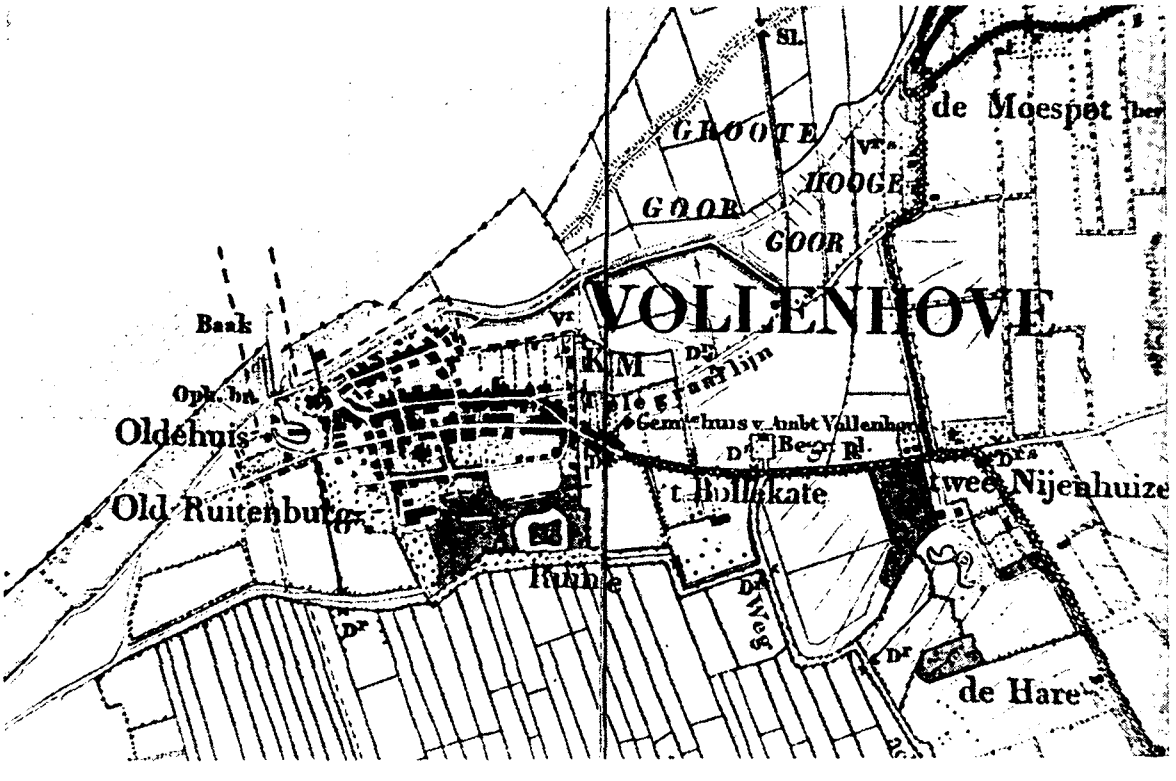

Kaart ca. 1940

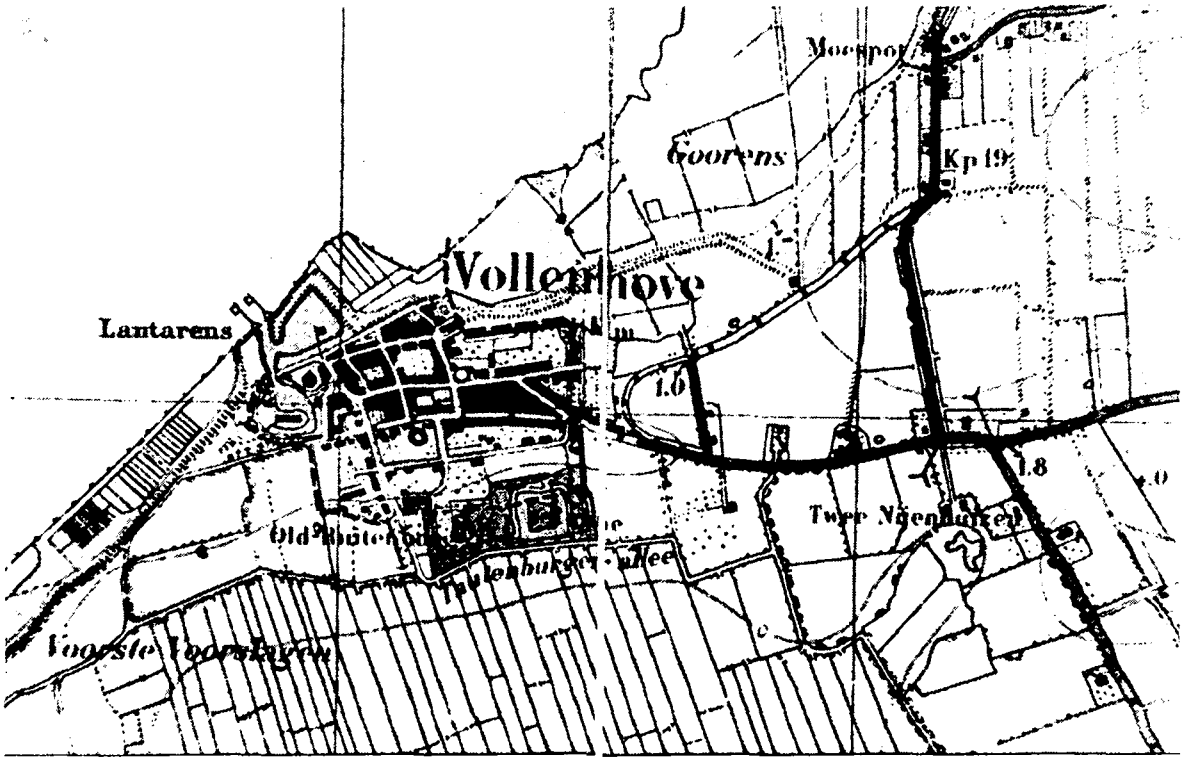

Schaal : ca. 1:15000
Bron : Topografische kaarten van Nederland
Kaart ca. 1850, verkend 1851
Kaart ca. 1900, verkend 1888, ged. herzien 1904
Kaart ca. 1940, verkend 1931/1932

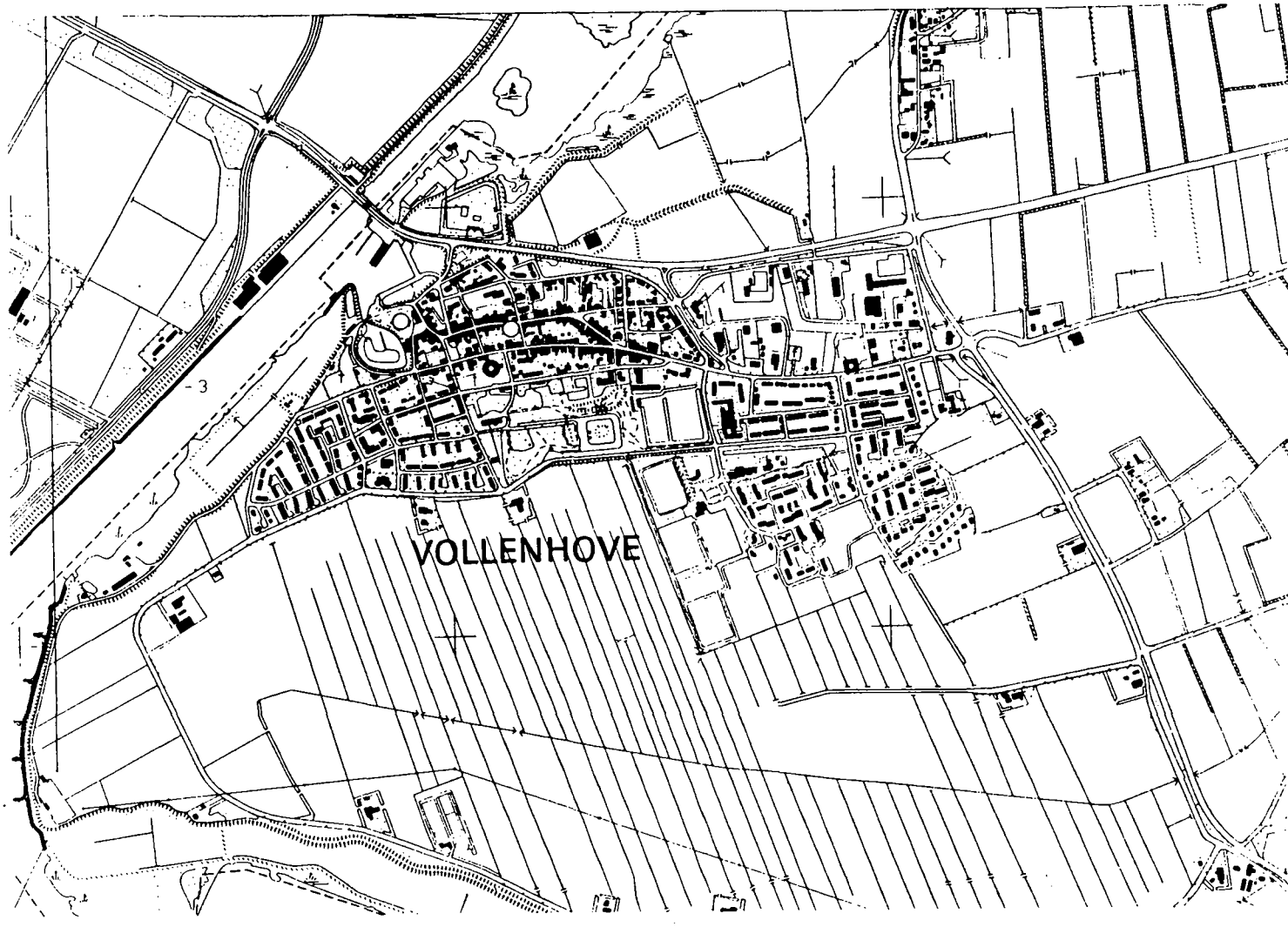

Kaart ca. 1988

Blokzijl

Typering:
Omveste havenstad.

Functie:
Scheepvaart- en handelscentrum.

Ruimtelijke ontwikkeling:
Blokzijl is ontstaan op de plaats waar twee vaarwegen met sluizen in verbinding stonden met de Zuiderzee, de Steenwijkersluis en de Vollenhoofse Zijl en Sluis.
De Steenwijkersluis werd in 1794 afgebroken, het water gedempt, op deze plek ligt nu een pleintje Het Oude Verlaat. De Vollenhoofse Zijl werd verschillende malen vernieuwd. De huidige sluis is in 1912/1913 gebouwd en ligt in het verlengde van de sluis ui 1709.
In 1581 werd Blokzijl een zeshoekige gebastioneerde vesting omgeven door grachten en wallen.
Vanaf het begin van de negentiende eeuw liepen, tengevolge van de verzanding van de haven, zowel de scheepvaartactiviteiten als de scheepsbouw terug. De handelsactiviteit met name de turfwinning, het transport en de overslag namen eveneens af.
Hiervoor kwam in de plaats de mattenindustrie. De enige uitbreiding tussen 1850 - 1940 vond plaats aan de zuid-oostkant buiten de stadsgracht. Hier lagen vanouds de scheepswerven en stond een houtzaagmolen op één van de bolwerken. In 1824 kocht het houthandelsbedrijf Loos de werven, voor de grond, en de molen aan.
Het bedrijf breidde in 1858 en 1889 fors uit. Tengevolge van een arbeidsconflict verdween de firma Loos in 1926 uit Blokzijl.
Vanaf de jaren dertig van deze eeuw is het een toeristisch watersportcentrum geworden.

Historisch architectonische kwaliteit:
De bebouwing, met name rond de havenkolk weerspiegeld het rijke handelsverleden. De vele trap- en klokgevels geven de handelsband met Noord-Holland weer. Vanwege de historische, ruimtelijke en architectonische kwaliteit is Blokzijl aangewezen als beschermd stadsgezicht.

Bijzonder gebied:
Het van rijkswege aangewezen beschermd stadsgezicht, dit omvat het gehele binnen de stadsgracht gelegen stadsgedeelte.

Stedebouwkundige ontwikkeling Blokzijl

Boven: kaart ca. 1850
Onder: kaart ca. 1900

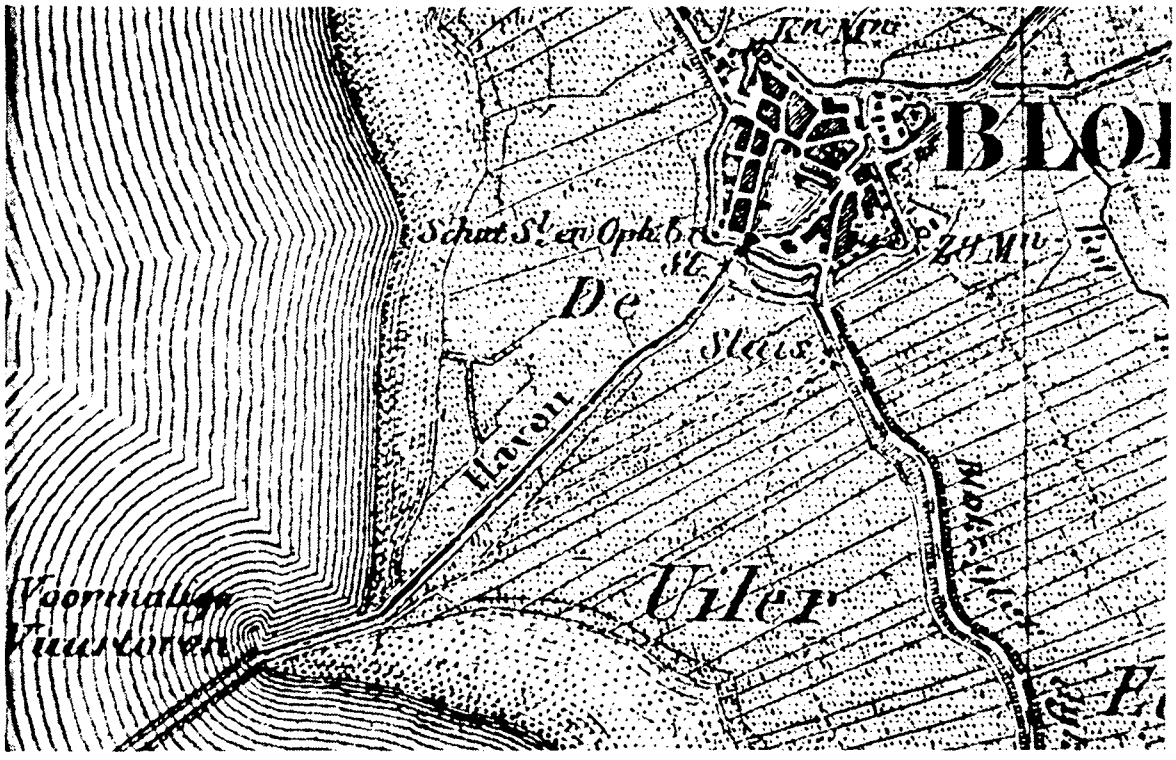

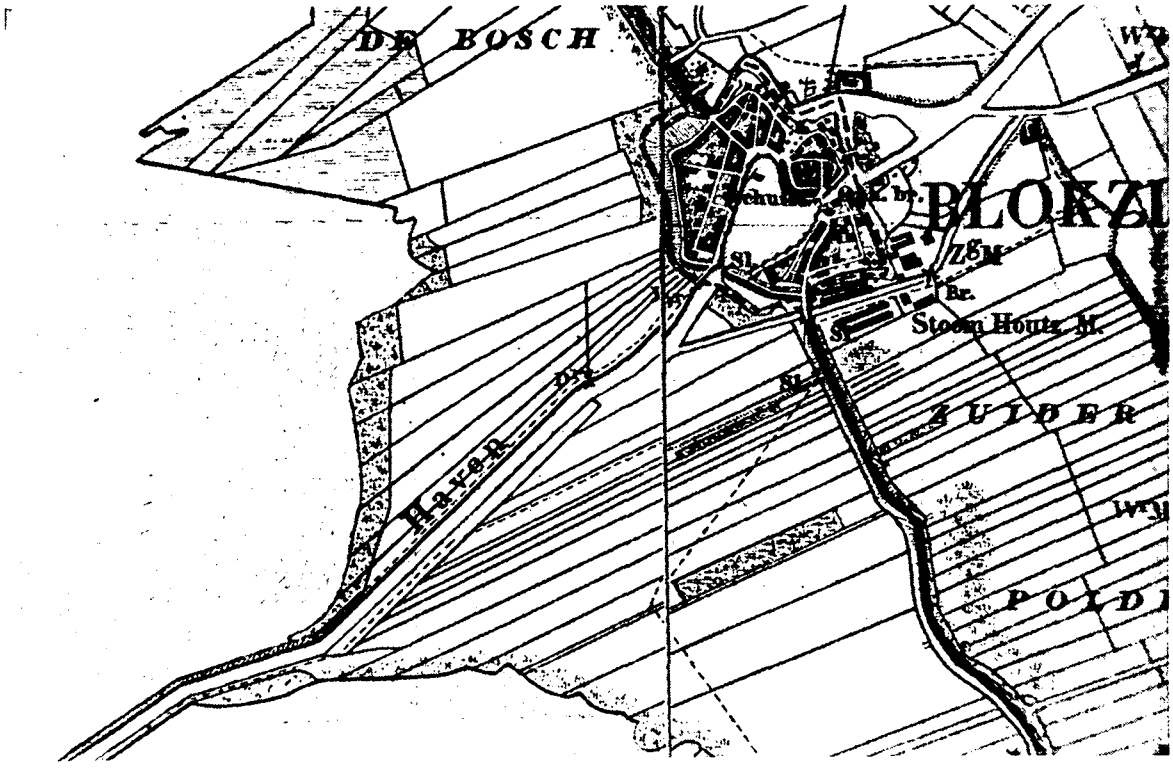

Kaart ca. 1940

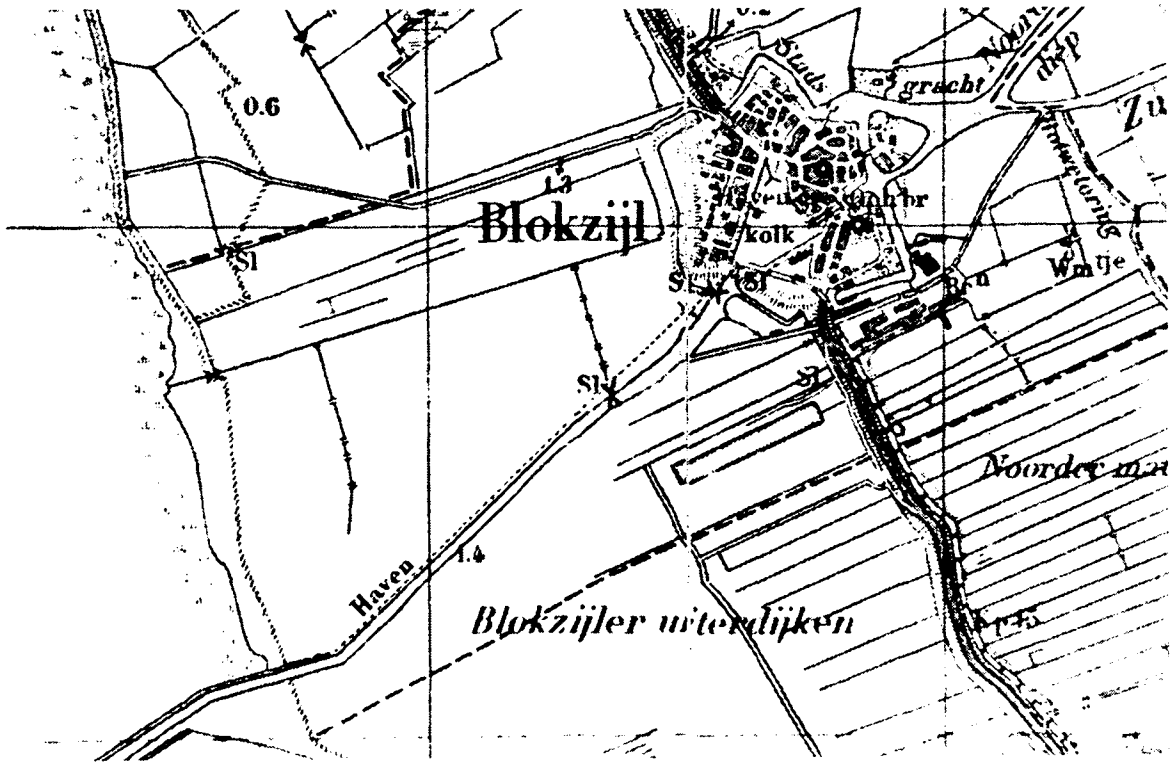

Schaal : ca. 1:15000
Bron : Topografische kaarten van Nederland
Kaart ca. 1850, verkend 1853
Kaart ca. 1900, verkend 1888, ged. herzien 1904
Kaart ca. 1940, verkend 1931/1932

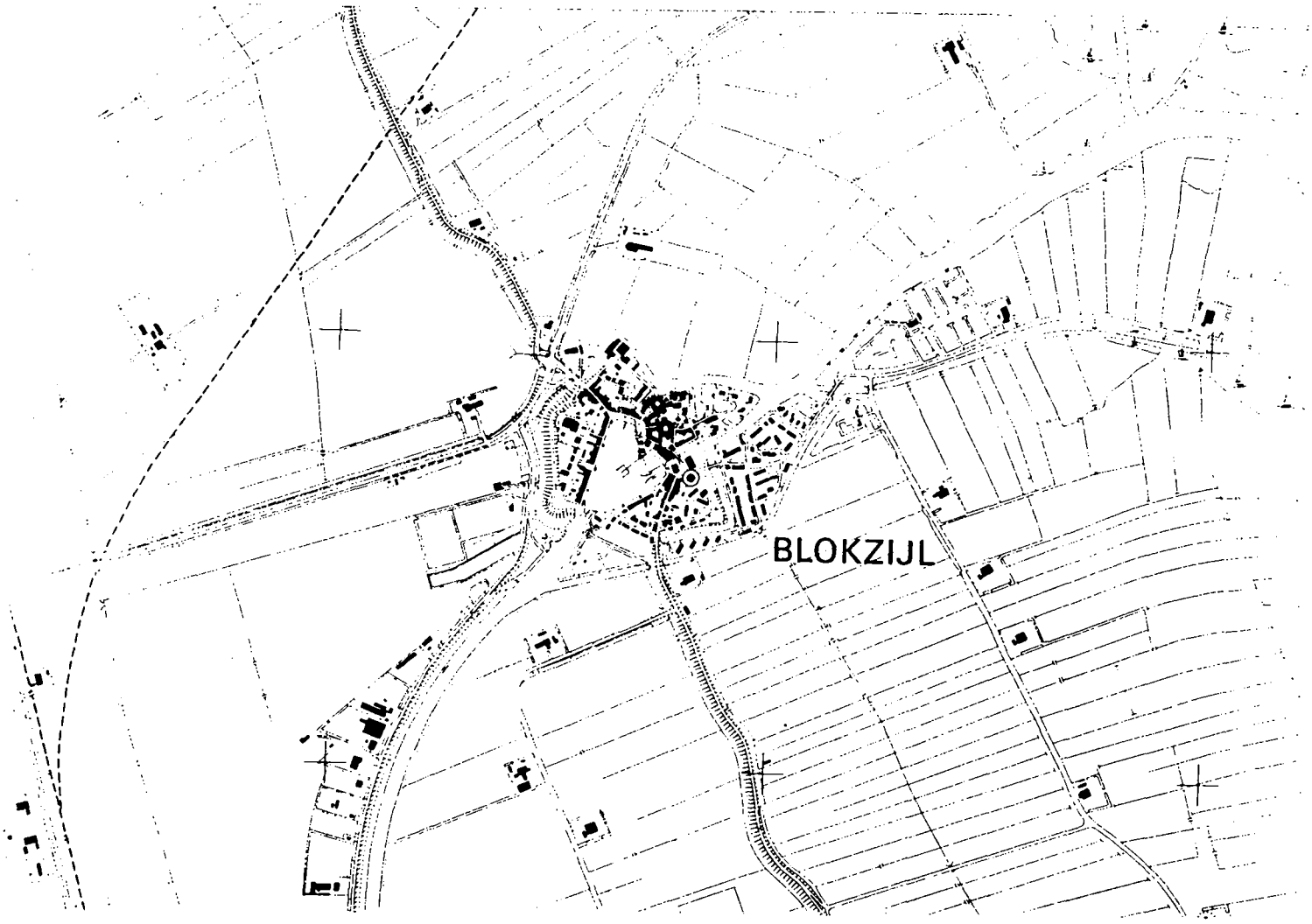

Kaart ca. 1988

Typering:
Tweerijig waterstreekdorp.

Functie:
Een combinatie van rietcultuur, turfwinning en veeteelt. Vanaf de jaren twintig van deze eeuw een toename van water, recreatie en toerisme.

Ruimtelijke ontwikkeling:
Rond 1850 was Giethoorn een tweerijig waterstreekdorp. Langs de Dorpsgracht liep een vijf kilometer lang voetpad, de Kleine Heerenweg of Vonderpad. Giethoorn bestond uit drie buurten, te weten Noordeinde, Middenbuurt en Zuideinde.
De onregelmatige bebouwingsstructuur in Middenbuurt bij het Molengat is een gevolg van de watersnoodramp in 1825.
De boerderijen langs de Dorpsgracht lagen op "huuspollen", die door sloten van elkaar waren gescheiden. Karakteristiek waren de losse vonders over de sloten en de hoge houten bruggetjes over de Dorpsgracht.
In Noordeinde en Middenbuurt is tussen 1850 - 1940 nauwelijks sprake van uitbreiding van de bebouwing. In het Zuideinde, de dichtsbevolkte buurt van Giethoorn werden incidenteel woningen gebouwd, soms achter de bestaande boerderijen. Verder werd er gebouwd aan de Gieterse dijk ten noorden van de Nederlands hervormde kerk. Vooral in de jaren twintig toen het toerisme in opkomst was werd Giethoorn een aantrekkelijk woonoord voor mensen van elders.
Rond de eeuwwisseling waren er ongeveer 20 puntermakeringen.

Historisch architectonische kwaliteit:
Kenmerkend voor Giethoorn zijn de boerderijen, rietgedekt, vaak in de vorm van een "kamelenrug" met een versteend voorhuis en het deelgedeelte voorzien van houten wanden.
De belangrijkste transportader, de Dorpsgracht met de daarop uitkomende sloten, maken de hoge houten bruggetjes en vonders noodzakelijk. Vanwege de historische, ruimtelijke en architectonische kwaliteit is Giethoorn aangewezen als beschermd dorpsgezicht.

Bijzonder gebied:
Het van rijkswege aangewezen beschermd dorpsgezicht.

Stedebouwkundige ontwikkeling Giethoorn

Zie kaarten ca. 1850, ca. 1900, ca. 1940

Schaal : ca. 1:15000
Bron : Topografische kaarten van Nederland
Kaart ca. 1850, verkend 1853
Kaart ca. 1900, verkend 1884, ged.herzien 1922
Kaart ca. 1940, verkend 1932

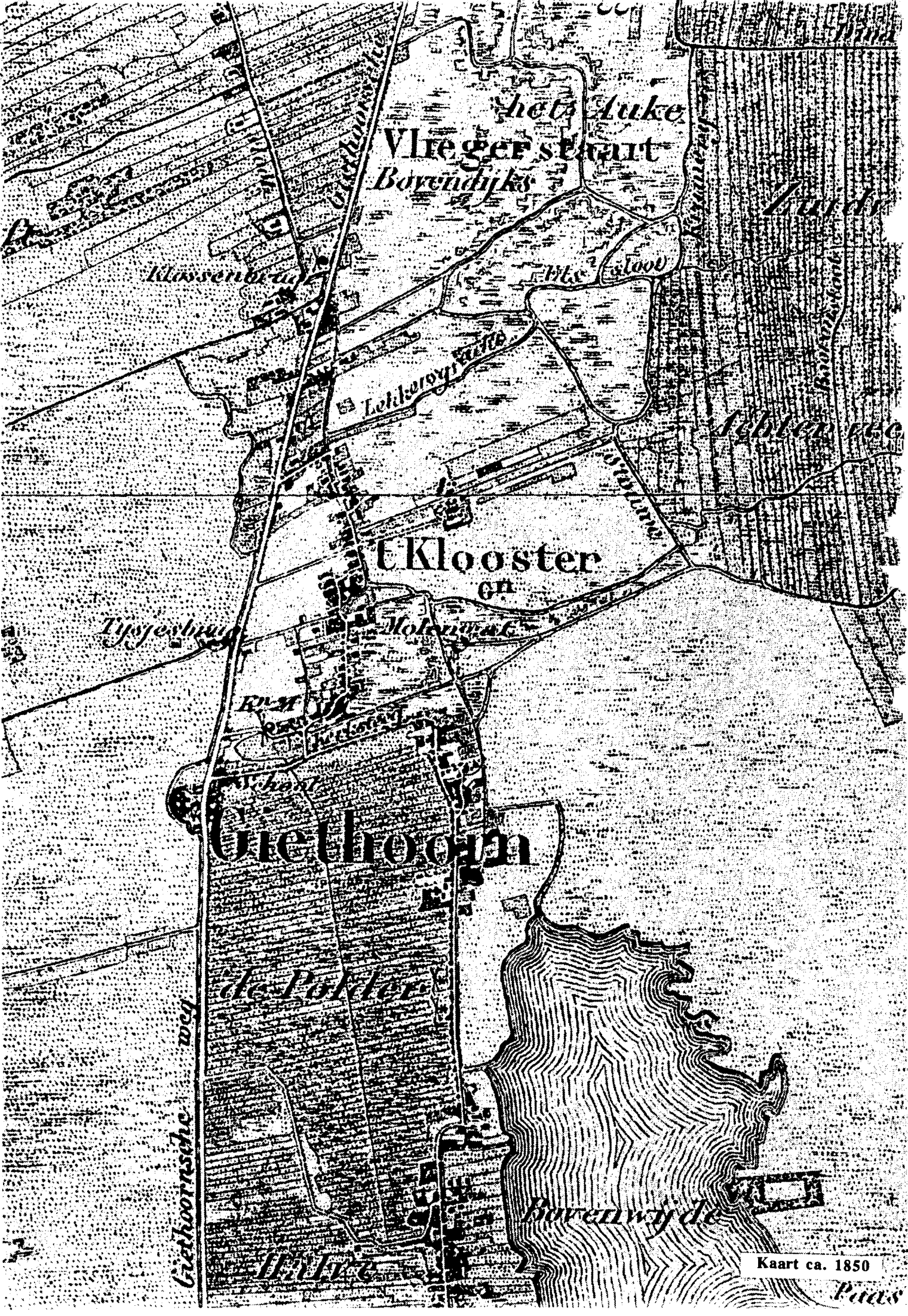
Vlieger straat
Bovendijks
Klossenbraak
Lekkerovgraafje
Kloosterstraat
Kloosterbrug
Molenwat
Giethoorn
de Polder
Giethoornsche weg
Bovenwijde
Kaart ca. 1850

Kaart ca. 1850

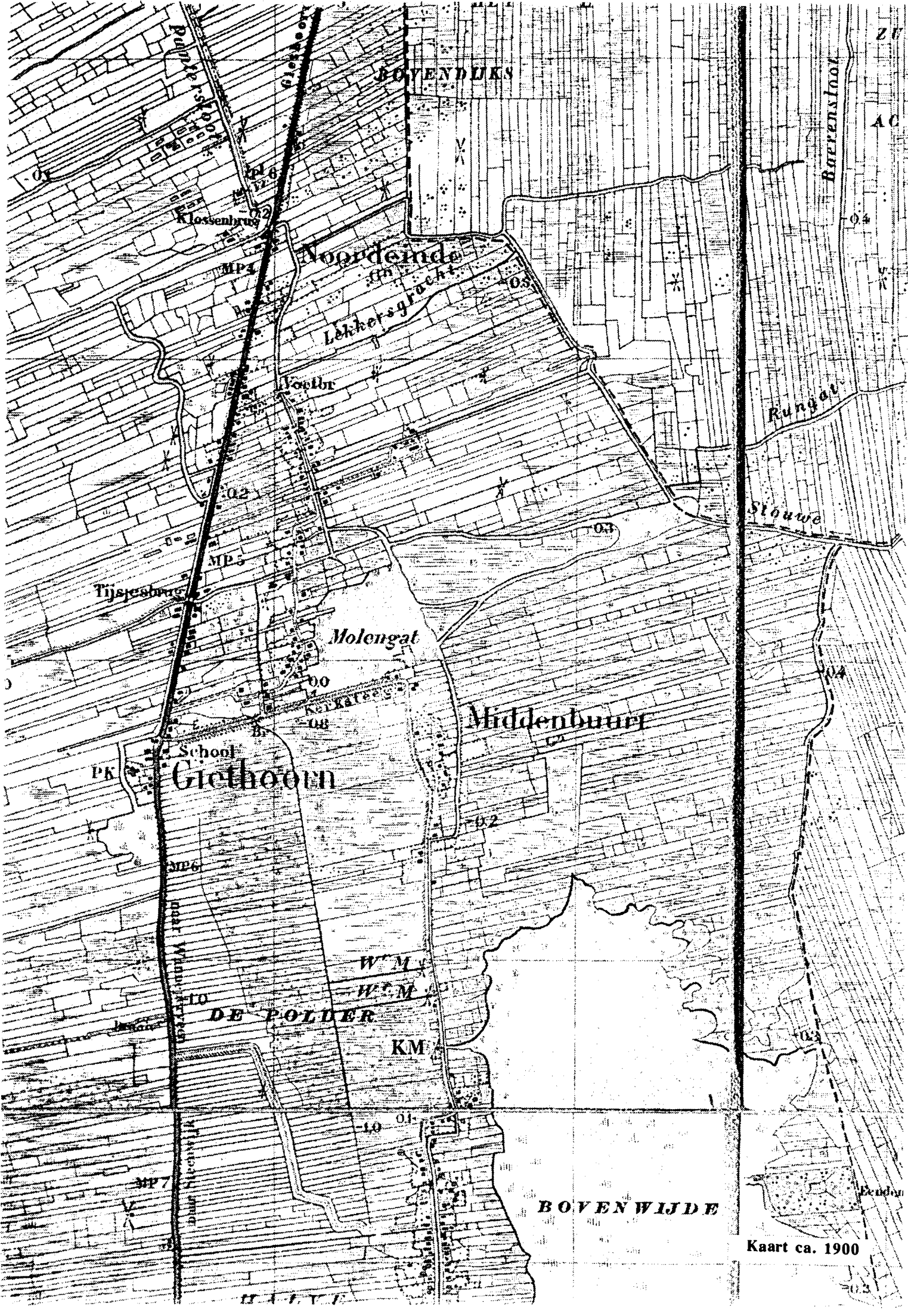

Kaart ca. 1900

School
Giethoorn
PK
MP6
DE POLDER
KM
BOVENWIJDE
HALVE
Boterfabriek
Kerk
School
Giethoorn
Zuideinde
DEUKTEN
t Kraggehuis
Jan Hozenbrug
MP9
BOVENROOIER
Kaart ca. 1900

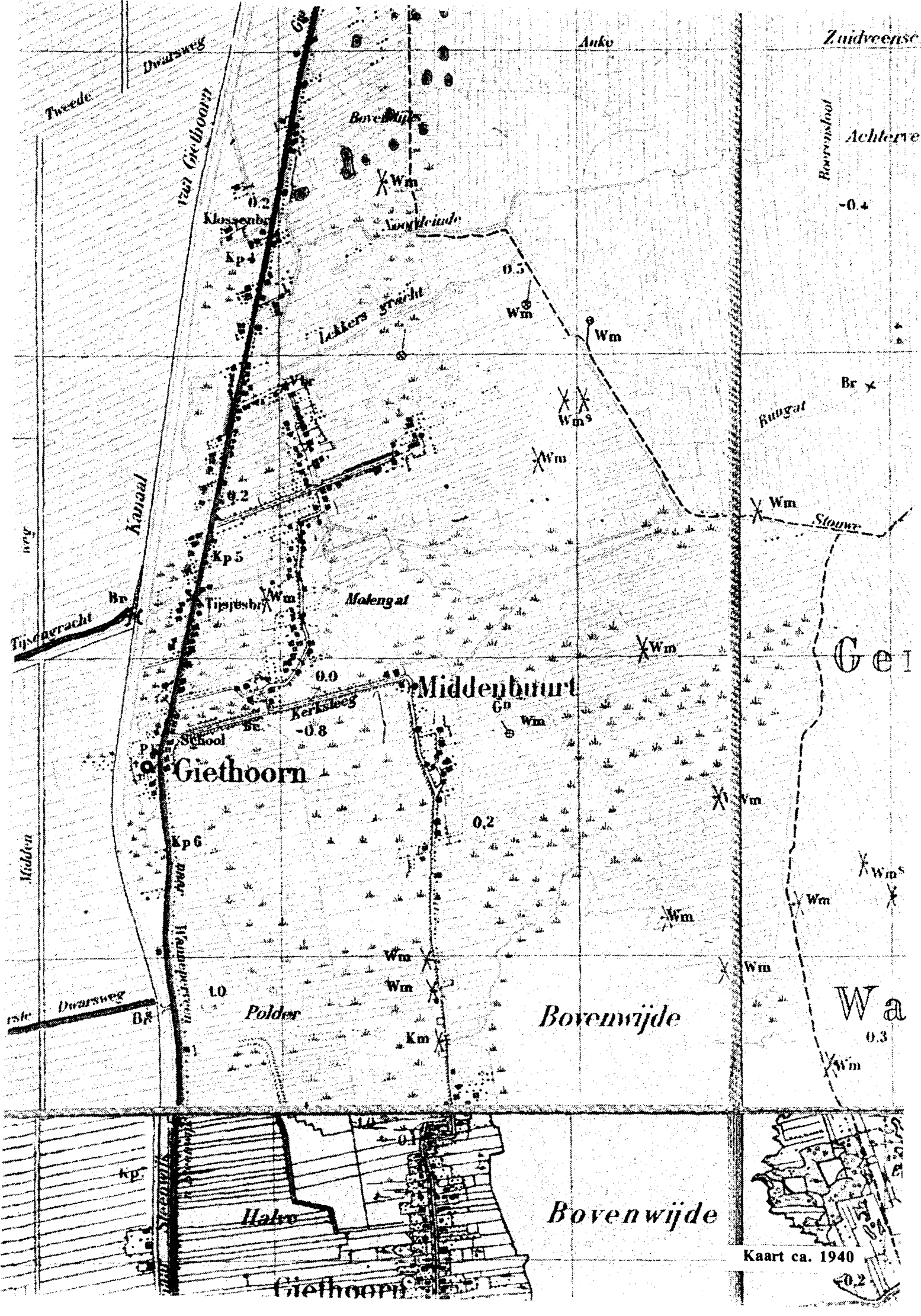

Kaart ca. 1940

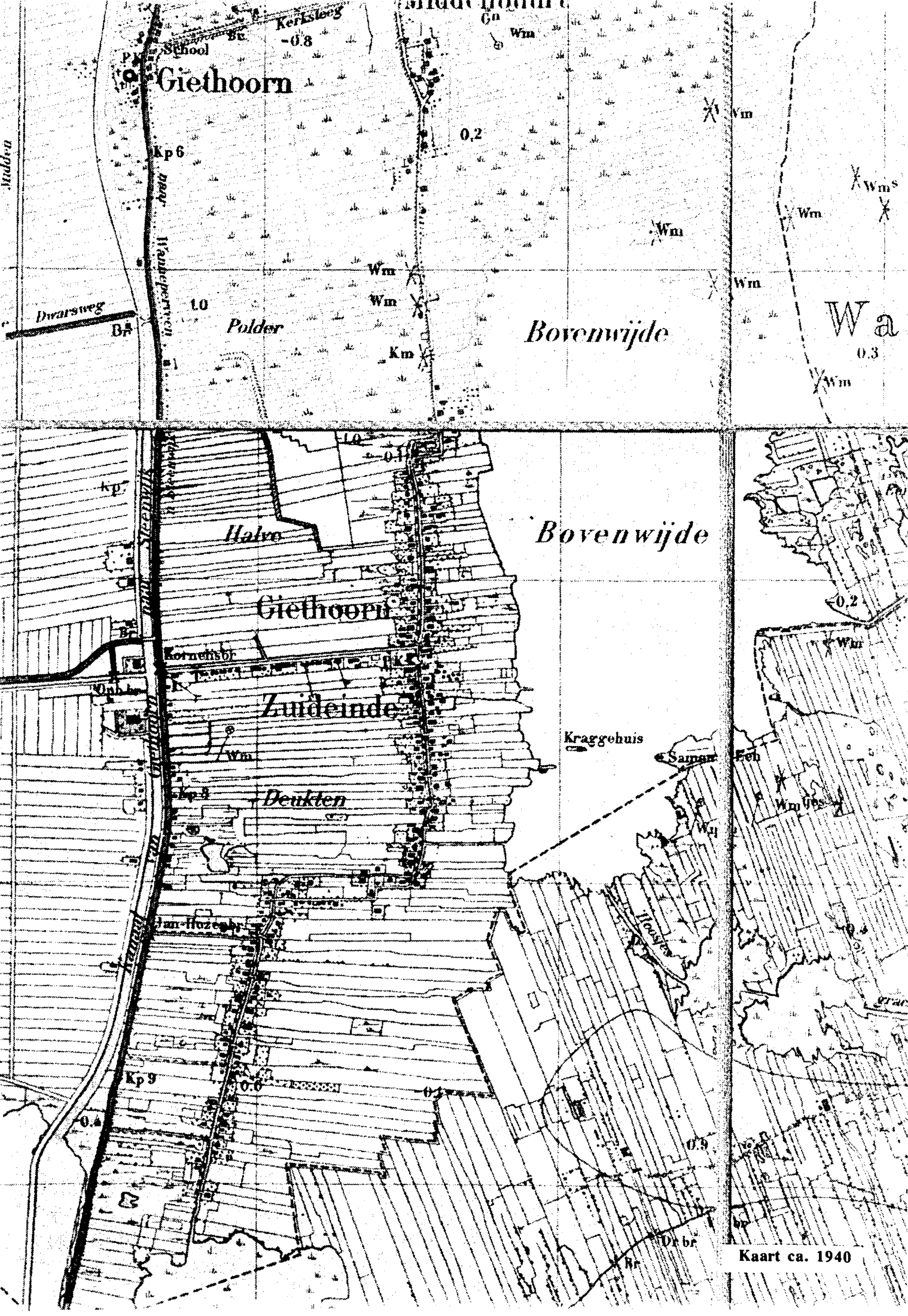
Kerksteeg
School
Giethoorn
Kp 6
Dwarsweg
Polder
Bovenwijde
Halve
Giethoorn
Bovenwijde
Kornelisbr
Zuideinde
Kraggehuis
Deukten
Kp 8
Kp 9
Kaart ca. 1940

Kaart ca. 1988

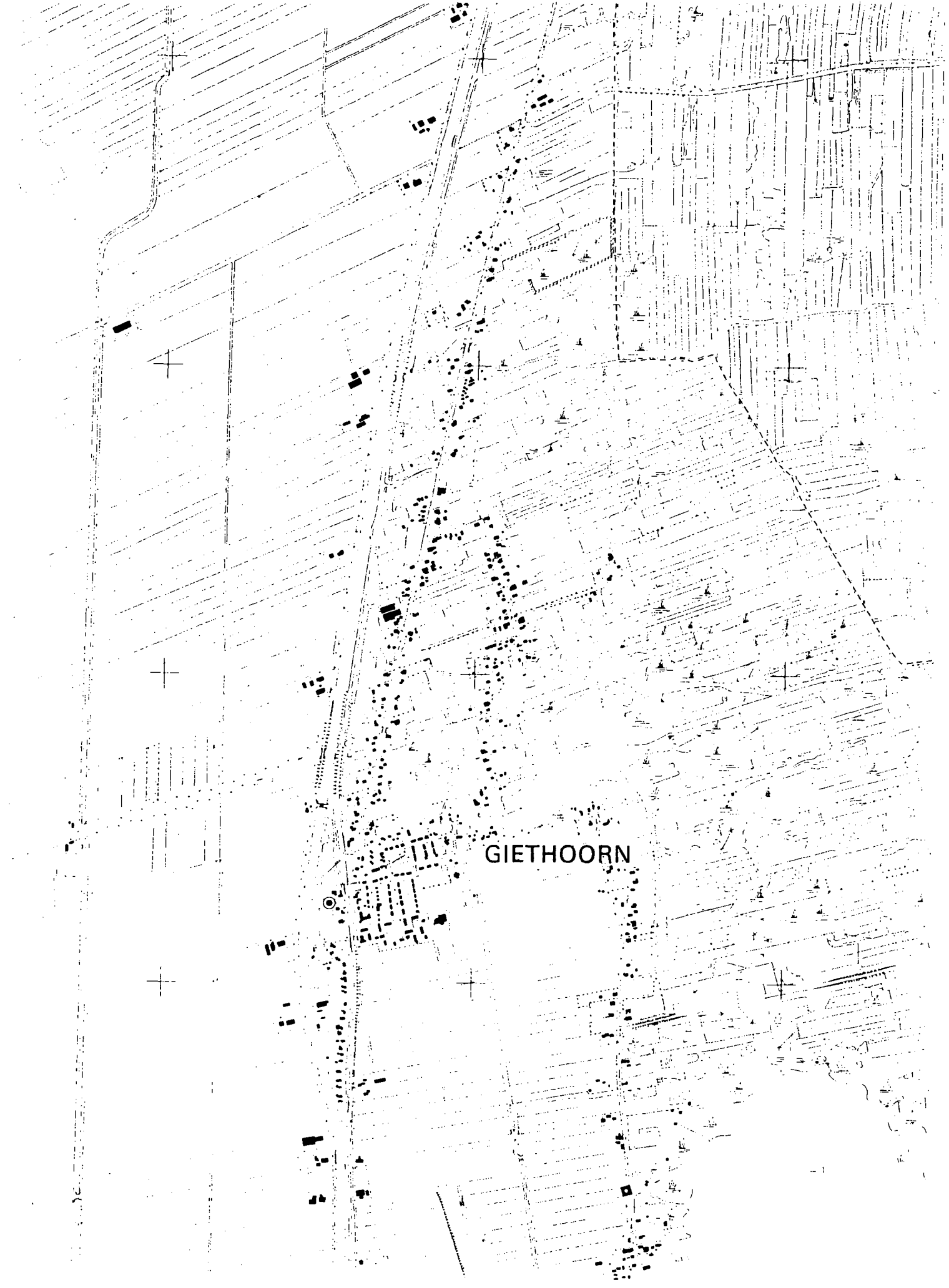

Kaart ca. 1988

Bronnen

Literatuur Brederwiede:
*Bloemhof, J., e.a. Wanneperveen 700 jaar, Kampen, 1984.
*Boon, H. van der, Waterrijk Noordwest-Overijssel: een hele zorg, Kampen, 1989.
*Bruinenberg, H., De tijd vertelt, over het leven in de Noordwesthoek, Steenwijk, 1959.
*Bruinenberg, H., Noordwest-Overijssel, gisteren en vandaag, Steenwijk, 1963.
*Bruinenberg, H., Vollenhove in oude ansichten, Zaltbommel, 1971.
*Dieleman, F.M., Een landschaps-geografische studie over de gemeente Vollenhove, Amsterdam, 1964.
*Dijkstra, K. (red) e.a., Uit de geschiedenis van Brederwiede, Meppel, 1986.
*Dorpsgezicht Giethoorn, (RDMZ), 1983.
*Jachthavens varen Vollenhove voorbij..., Zwolle, 1964.
*Kroes, J. en Hol, T., Het Land van Vollenhove; een historisch-geografische studie van het Noordwest-Overijsselse kultuurlandschap, Zwolle, 1979.
*Post, K., De kop van Overijssel, Haren, 1970.
*Posthumus-Menger, L., Blokzijl in oude ansichten, Zaltbommel, 1972.
*Schelhaas, H., Langs wieden en grachten van Noordwest Overijssel, Zwolle, 1984.
*Stadsgezicht Vollenhove (RDMZ), 1983.
*Veen, J. H.S.M., Van tram, boot en bus. De geschiedenis van het streekvervoer in het noordwesten van Overijssel, Kampen, 1978.
*Wester, J.B. en Willemsen, W., Tussen Duin en Hellevenen; St. Jansklooster en Ambt-Vollenhove na 1850, Blokzijl, 1988.
*Westra van Holthe, J., Vollenhove 1354-1954 en haar havezathen,

Assen, 1958
*Wiedijk, Fr. M., Blokzijl; een wandeling door de eeuwen, Blokzijl, 1980.

Kaarten:
*Bodemkaart van Nederland. Stiboka, Wageningen, 1985.
*Kadastrale minuutkaart 1832, Rijksarchief Overijssel, Zwolle.
*Topografische kaart van Nederland, ca. 1850, 1900, 1935, 1950, 1960, 1976 en 1985. Topografische Dienst Delft/Emmen.

Archieven:
*Databank Universiteit van Amsterdam, Vakgroep Sociale geografie, 1988.
*Gemeenteverslagen 1850-1940, Rijksarchief Overijssel, Zwolle
*Verslagen van Gedeputeerde Staten 1850-1940, Rijksarchief Overijssel, Zwolle.

Tabellen

Tabel 1
Loop van de bevolking in de gemeente Ambt Vollenhove tussen 1850 en 1940.

Jaar	Aantal inwoners	Index(1850=100)
1850	1.787	100
1860	1.948	109
1870	2.083	117
1880	2.190	123
1890	2.309	129
1900	2.212	124
1910	2.430	136
1920	2.451	137
1930	2.471	138
1940	2.790	156

Bron: Databank Universiteit van Amsterdam, 1988.

Tabel 2
Loop van de bevolking in de gemeente Stad Vollenhove tussen 1850 en 1940.

Jaar	Aantal inwoners	Index(1850=100)
1850	1.388	100
1860	1.592	115
1870	1.543	111
1880	1.622	117
1890	1.724	124
1900	1.722	124
1910	1.675	121
1920	1.707	123
1930	1.485	107
1940	1.524	110

Bron: Databank Universiteit van Amsterdam, 1988.

Tabel 3
Loop van de bevolking in de gemeente Blokzijl tussen 1850 en 1940.

Jaar	Aantal inwoners	Index(1850=100)
1850	1.825	100
1860	1.689	93
1870	1.658	91
1880	1.643	90
1890	1.560	85
1900	1.448	79
1910	1.444	79
1920	1.358	74
1930	961	53
1940	1.049	57

Bron: Databank Universiteit van Amsterdam, 1988.

Tabel 4
Loop van de bevolking in de gemeente Giethoorn tussen 1850 en 1940.

Jaar	Aantal inwoners	Index(1850=100)
1850	1.677	100
1860	1.658	99
1870	1.734	103
1880	1.895	113
1890	1.990	119
1900	2.023	121
1910	2.082	124
1920	2.196	131
1930	2.119	126
1940	2.396	143

Bron: Databank Universiteit van Amsterdam, 1988.

Tabel 5
Loop van de bevolking in de gemeente Wanneperveen tussen 1850 en 1940.

Jaar	Aantal inwoners	Index(1850=100)
1850	1.517	100
1860	1.431	94
1870	1.308	86
1880	1.463	96
1890	1.500	99
1900	1.383	91
1910	1.412	93
1920	1.514	100
1930	1.570	103
1940	1.636	108

Bron: Databank Universiteit van Amsterdam, 1988.

Tabel 6
Aantal inwoners per kern of buurschap in 1849. 1)

Kern of buurschap	Aantal inwoners
Vollenhove	1.879
Leeuwte	603
Barsbeek	995
Baarlo (inclusief Kuinderdijk)	150
Muggenbeet	185
Giethoorn	1.468
Dwarsgracht	168
Blokzijl	1.547
Heetveld 2)	-
Sint Jansklooster 2)	-
Kadoelen 2)	-
Wanneperveen	1.106
Belt-Schutsloot	369

1) De nederzettingen zijn in deze tabel opgenomen op grond van hun huidige gemeentelijke indeling.
2) Heetveld, Sint-Jansklooster en Kadoelen werden in de bevolkingsstatistieken van 1849 niet afzondelijk onderscheiden en vielen onder Leeuwte en/of Barsbeek.

Bron: Steden en dorpen in Overijssel, 1980.

Tabel 7
Aantal inwoners en woningvoorraad per onderdeel van de gemeente Vollenhove op 1 mei 1947.

Onderdeel (wijk)	Aantal inwoners	Woningvoorraad
Vollenhove	1.918	
Groote Leeuwte	411	
Kleine Leeuwte	168	
Sint Jansklooster	583	
Kadoelen	90	
Heetveld	323	
Barsbeek	236	
De Belt (ged)	44	
verspreide huizen Vollenhove	1.005	
verspreide huizen (overig)	18	
varende schepen	10	
woonschepen	38	
woonwagens	36	
Gemeente Vollenhove	**4.880**	**1.010(258)** [1]

1) (258) = aantal boerderijen en/of tuinderswoningen.

Bron: Uitkomsten van de volks- en beroepstelling van 31 mei 1947.

Tabel 8
Aantal inwoners en woningvoorraad per onderdeel van de gemeente Blokzijl op 1 mei 1947.

Onderdeel	Aantal inwoners	Woningvoorraad
Blokzijl	1.231	
Baarlo	54	
verspreide huizen	56	
varende schepen	16	
woonschepen	19	
woonwagens	21	
Gemeente Blokzijl	**1.397**	**325(39)** [1]

1) (39) = aantal boerderijen en/of tuinderswoningen.

Bron: Uitkomsten van de volks- en beroepstelling van 31 mei 1947.

Tabel 9
Aantal inwoners en woningvoorraad per onderdeel van de gemeente Giethoorn op 1 mei 1947.

Onderdeel	Aantal inwoners	Woningvoorraad
Giethoorn (Zuideinde)	1.132	
Giethoorn (Noordeinde)	758	
Giethoorn (Middenbuurt)	104	
Polder afdeling IV	307	
Dwarsgracht	221	
Jonen	24	
Muggenbeet (ged)	6	
Gemeente Giethoorn	**2.565**	**595(261)** [1]

1) (261) = aantal boerderijen en/of tuinderswoningen.

Bron: Uitkomsten van de volks- en beroepstelling van 31 mei 1947.

Tabel 10
Aantal inwoners en woningvoorraad per onderdeel van de gemeente Wanneperveen op 1 mei 1947.

Onderdeel	Aantal inwoners	Woningvoorraad
Dinxterveen	326	
't Haagje	313	
Westerbuurt	344	
Roekeosch	55	
Ronduite	51	
Beukers	31	
Klosse	57	
Schutsloot	168	
De Belt (ged)	231	
verspreide huizen	110	
woonschepen	4	
Gemeente Wanneperveen	**1.690**	**391(200)** [1]

1) (200) = aantal boerderijen en/of tuinderswoningen.

Bron: Uitkomsten van de volks- en beroepstelling van 31 mei 1947.

Tabel 11
Aantal inwoners en woningvoorraad per onderdeel van de gemeente Brederwiede op 1 januari 1988.

Onderdeel	Aantal inwoners[1)]	Woningvoorraad[1)]
Vollenhove	3.767	1.315
Belt-Schutsloot	522	207
Blokzijl	1.228	492
Giethoorn	2.478	947
Heetveld	655	183
Scheerwolde (ged)	92	24
Sint Jansklooster	1.760	568
Wanneperveen	1.455	506
Zwartsluis (ged)	14	7
Gemeente Brederwiede	**11.971**	**4.249**

1) De genoemde aantallen zijn gemeentelijke opgaven; ze kunnen daardoor afwijken van de C.B.S.-cijfers.

Bron: Statistieken R.O.I., Aantal inwoners en woningvoorraad per onderdeel van de gemeenten van Overijssel, 1988.

Kaart 1

DE LIGGING VAN DE GEMEENTE IN HET LAND VAN VOLLENHOVE

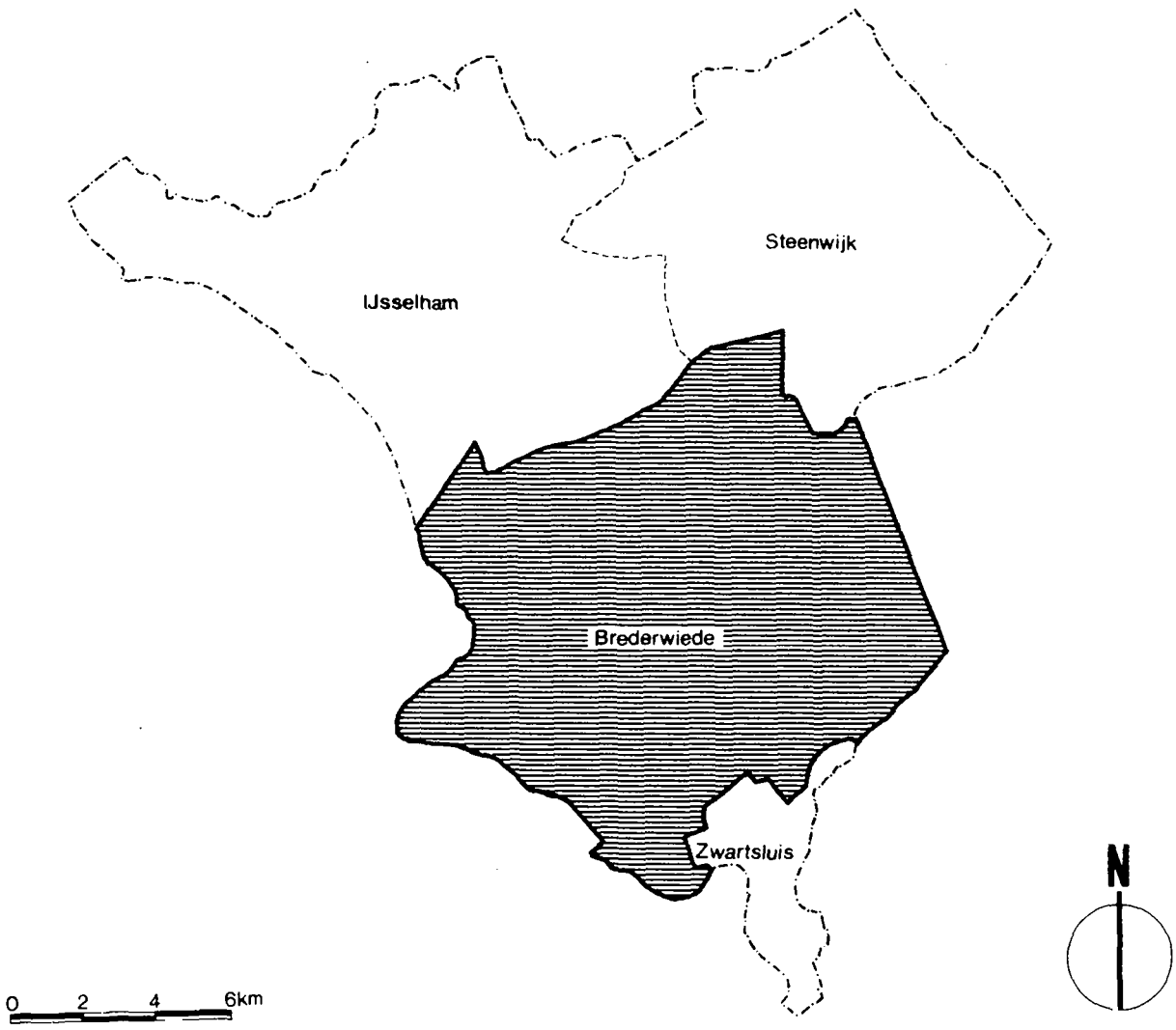

-·-·-·- Grenzen van Land van Vollenhove
------ Gemeentegrenzen

Bron: Atlas van Nederland, deel 1, 1984.

Kaart 2

BODEMGESTELDHEID EN GEOLOGIE

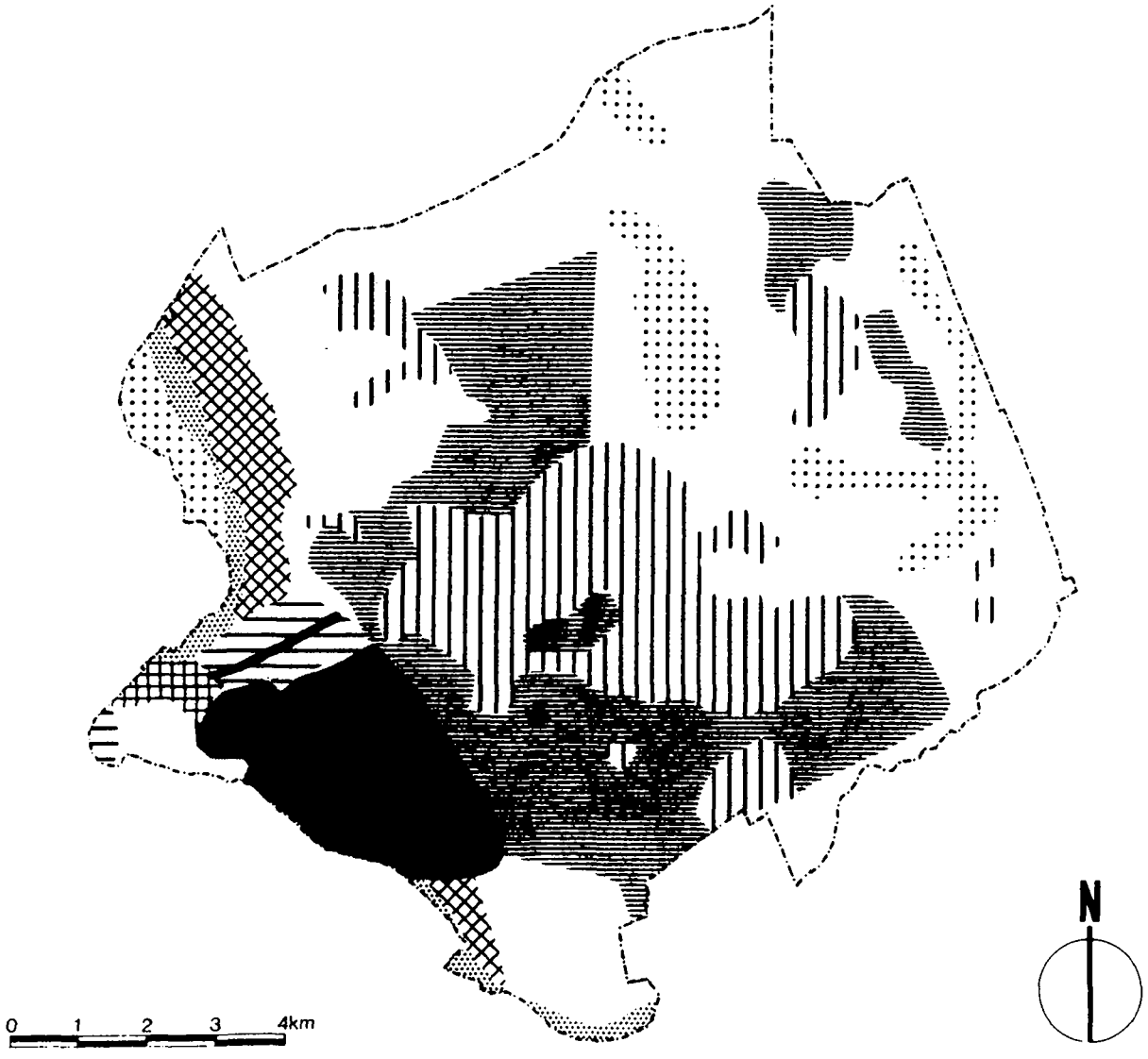

- Petgaten; kraggen, resten van zetwallen en open water
- Kalkrijke zeeklei op veen (veen beginnend tussen 40 en 120 cm)
- Kalkarme zeeklei: zavel en lichte klei
- Verschillende soorten veengrond
- Enkeerdgronden op keileem of andere oude klei beginnend tussen 40 en 120 cm
- Zandgronden op keileem of andere oude klei beginnend tussen 40 en 120 cm
- Overige zandgronden
- Stuwwal
- Water
- Stedelijke bebouwing

Bron: Bodemkaart van Nederland, 1985.

Kaart 3

DE GEMEENTE AMBT VOLLENHOVE OMSTREEKS 1865

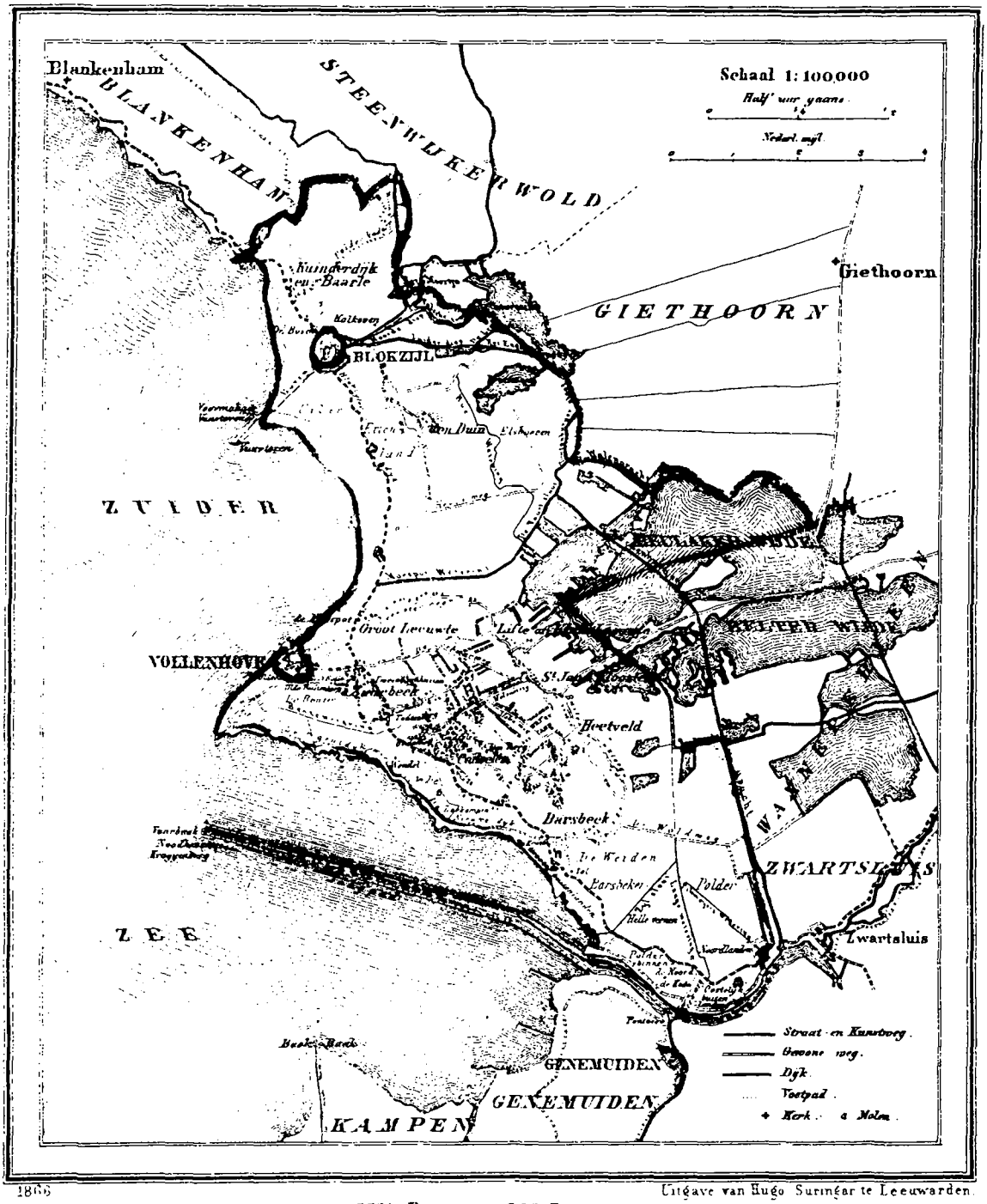

1866 Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

5581 Bunders. 1950 Inwoners.

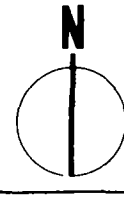

Bron: Kuyper, J., Gemeente-atlas van Nederland, 1971.

Kaart 4

DE GEMEENTE STAD VOLLENHOVE OMSTREEKS 1865

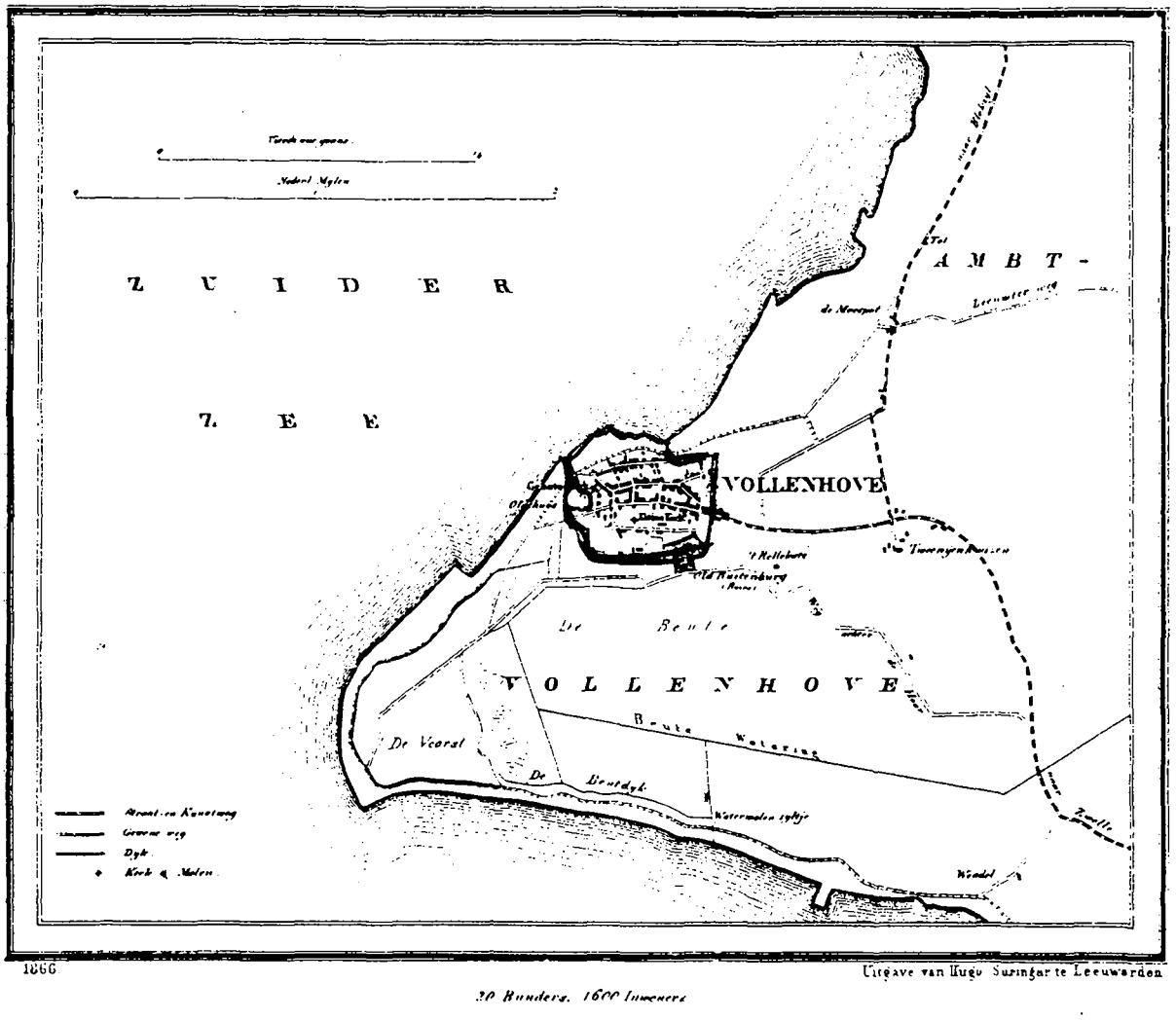

Bron: Kuyper, J., Gemeente-atlas van Nederland, 1971.

Kaart 5

DE GEMEENTE BLOKZIJL OMSTREEKS 1865

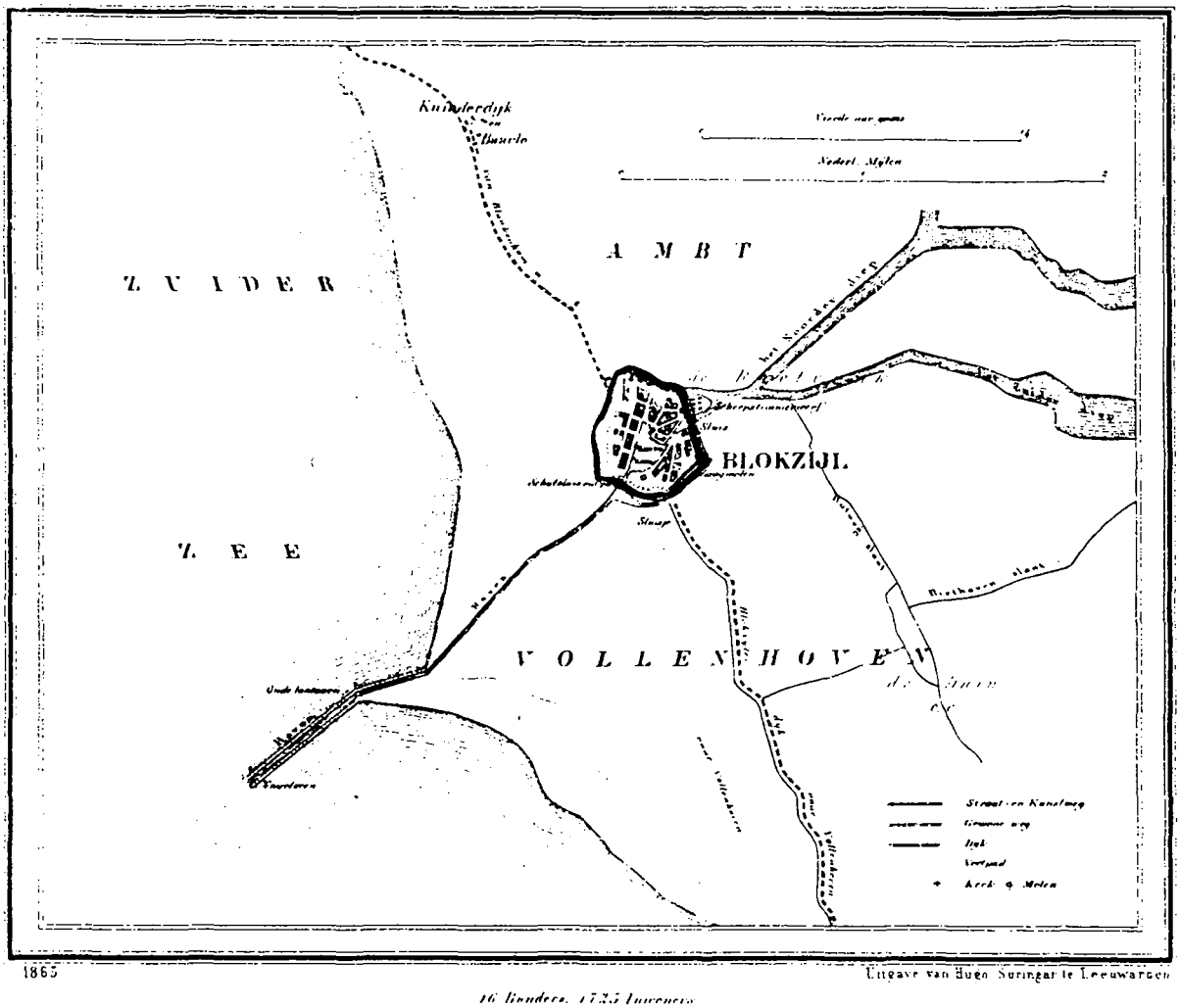

Bron: Kuyper, J., Gemeente-atlas van Nederland, 1971.

Kaart 6

DE GEMEENTE GIETHOORN OMSTREEKS 1865

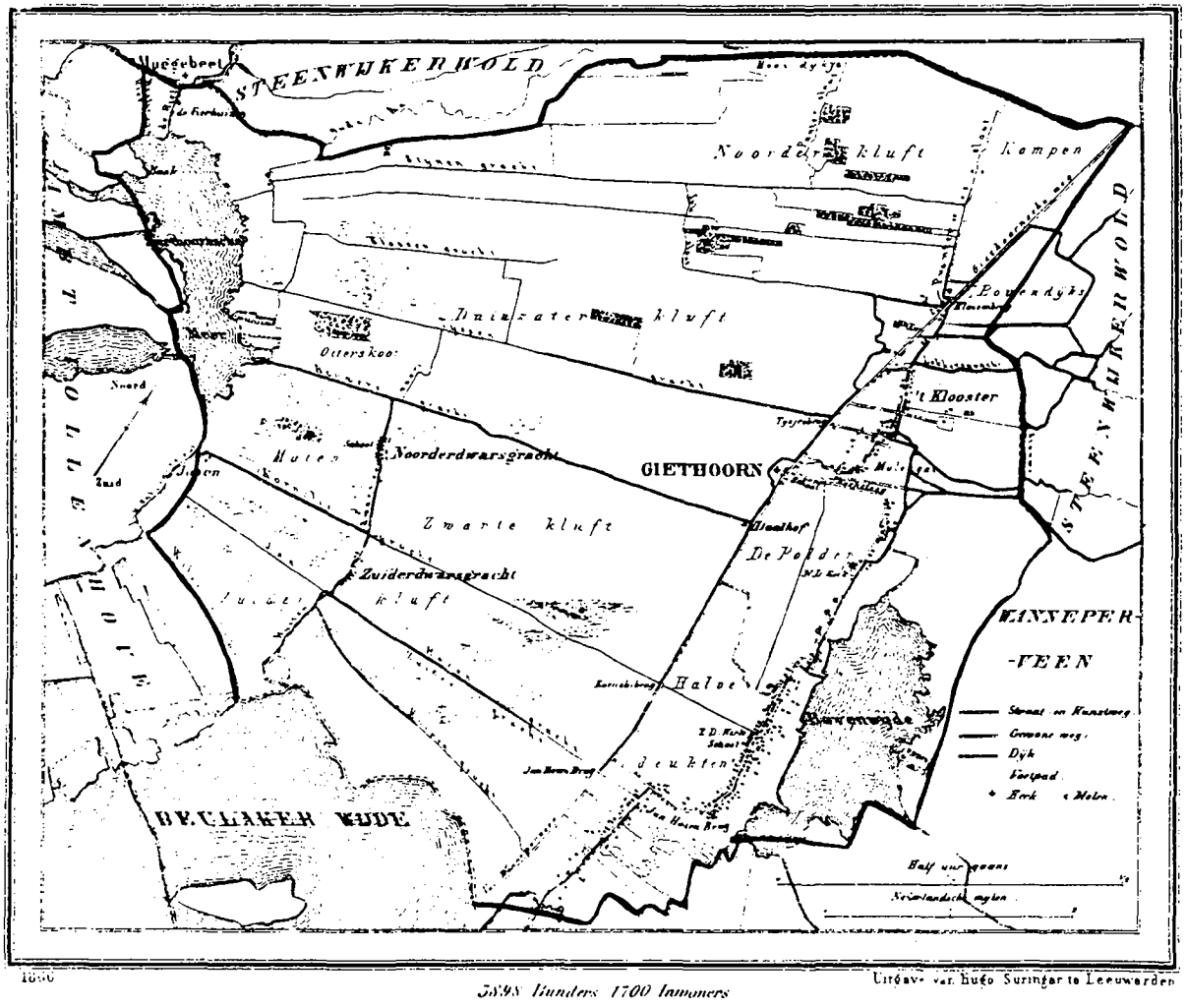

Bron: Kuyper, J., Gemeente-atlas van Nederland, 1971.

Kaart 7

DE GEMEENTE WANNEPERVEEN OMSTREEKS 1865

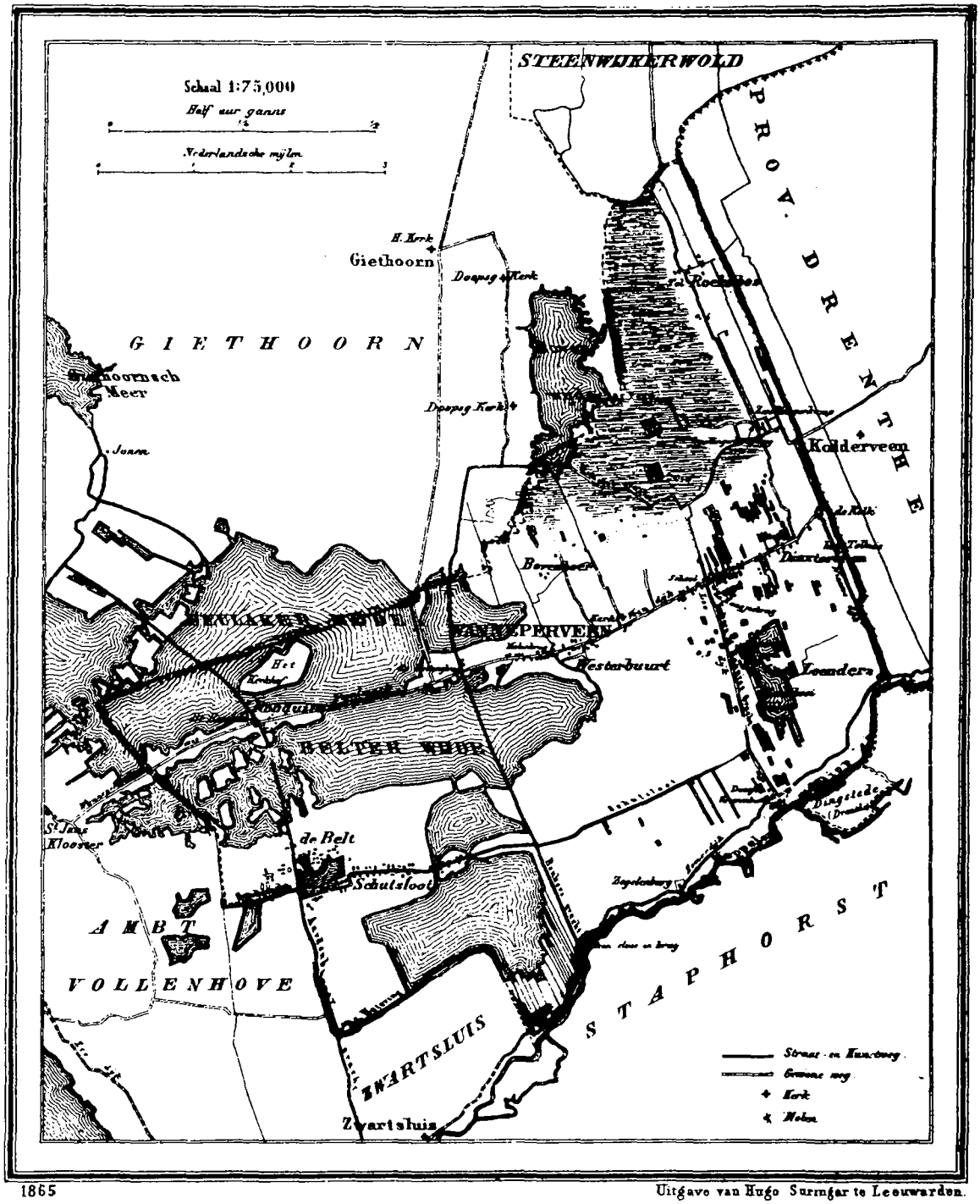

1865 Uitgave van Hugo Suringar te Leeuwarden.

4432 Bunders 1450 Inwoners

Bron: Kuyper, J., Gemeente-atlas van Nederland, 1971.

Kaart 8

DE GEMEENTE AMBT VOLLENHOVE OMSTREEKS 1930

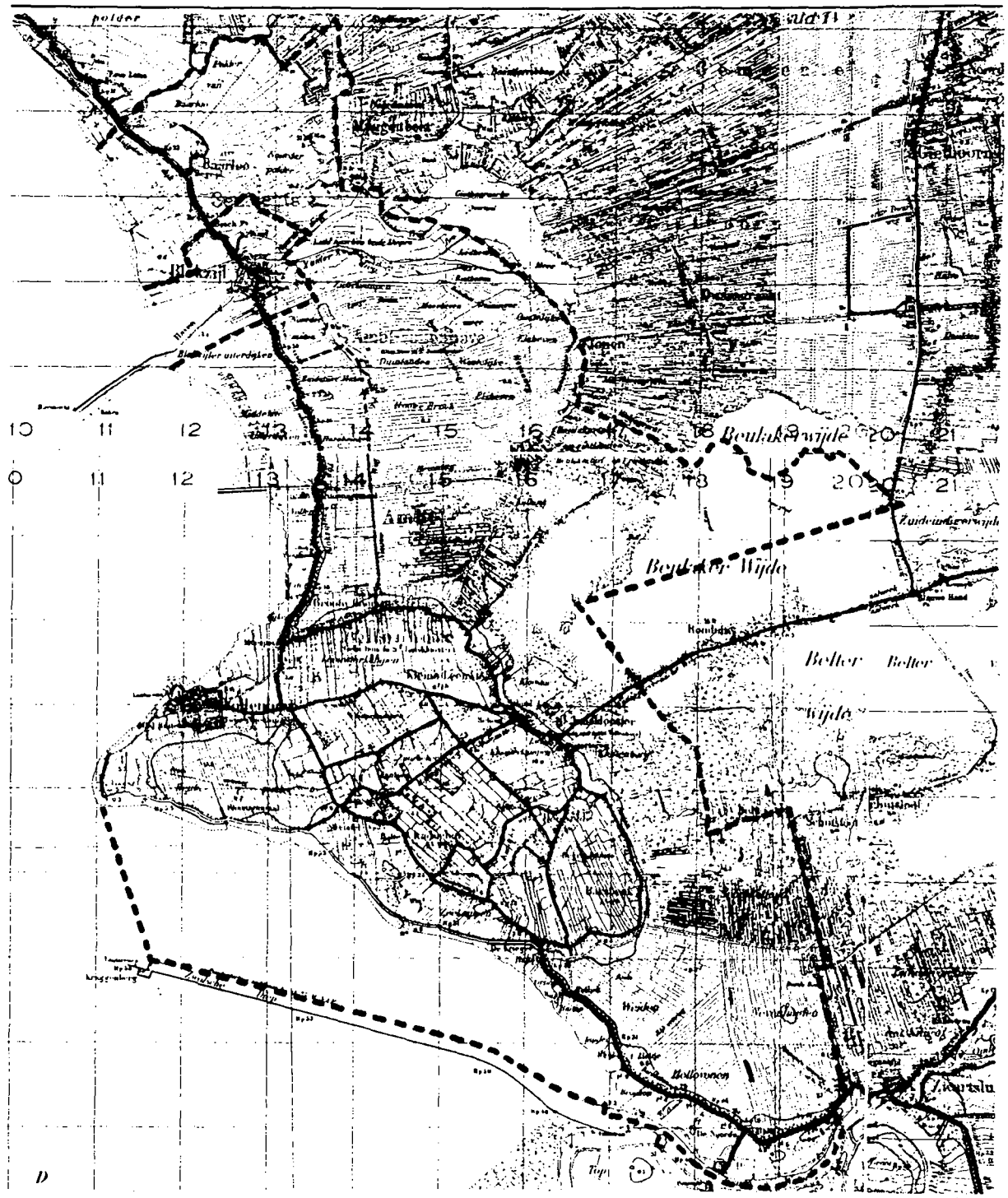

Bron: Topografische kaart, 1935.

Kaart 9

DE GEMEENTE STAD VOLLENHOVE OMSTREEKS 1930

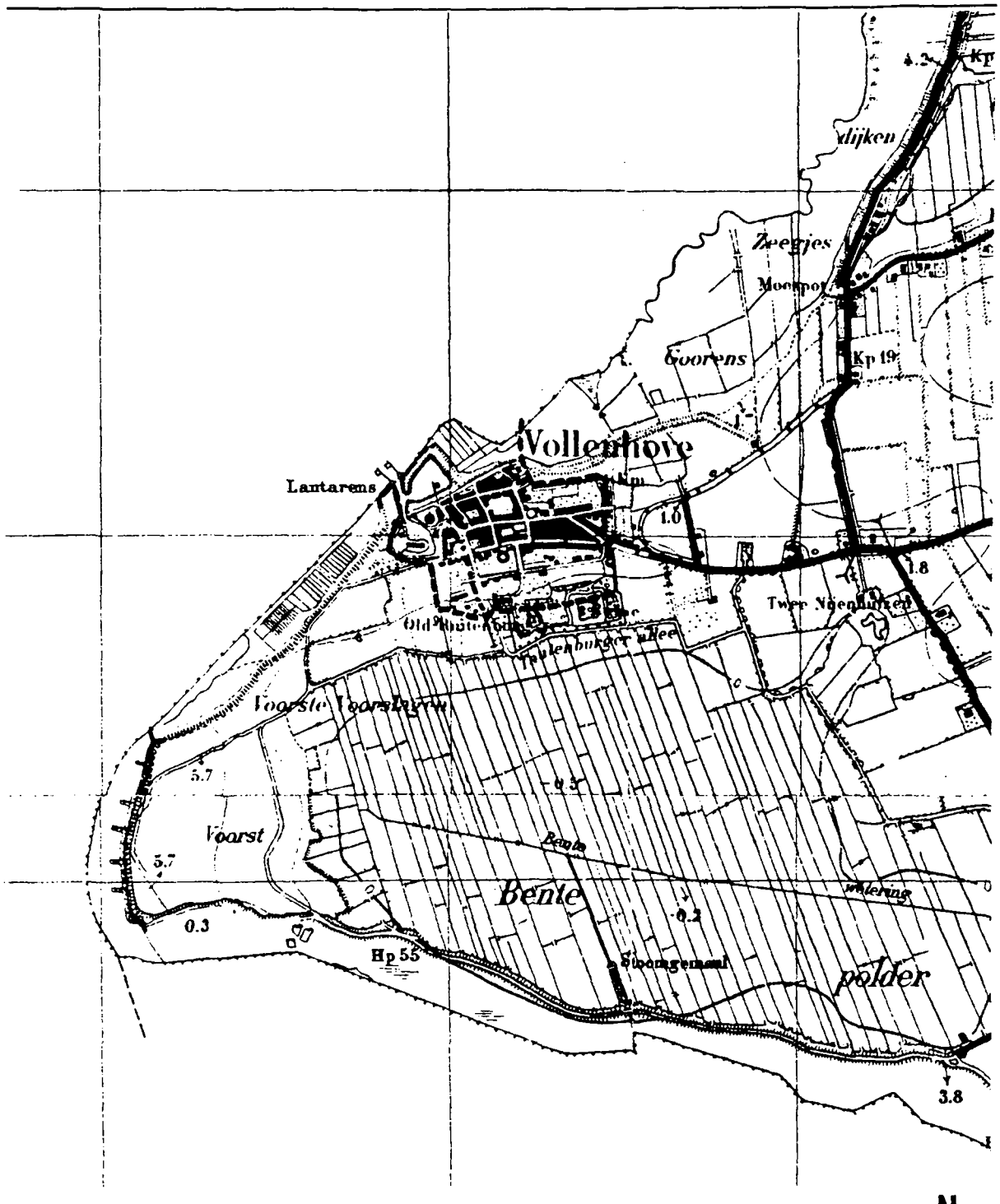

0 1km

N

Bron: Topografische kaart, 1935.

Kaart 10

DE GEMEENTE BLOKZIJL OMSTREEKS 1930

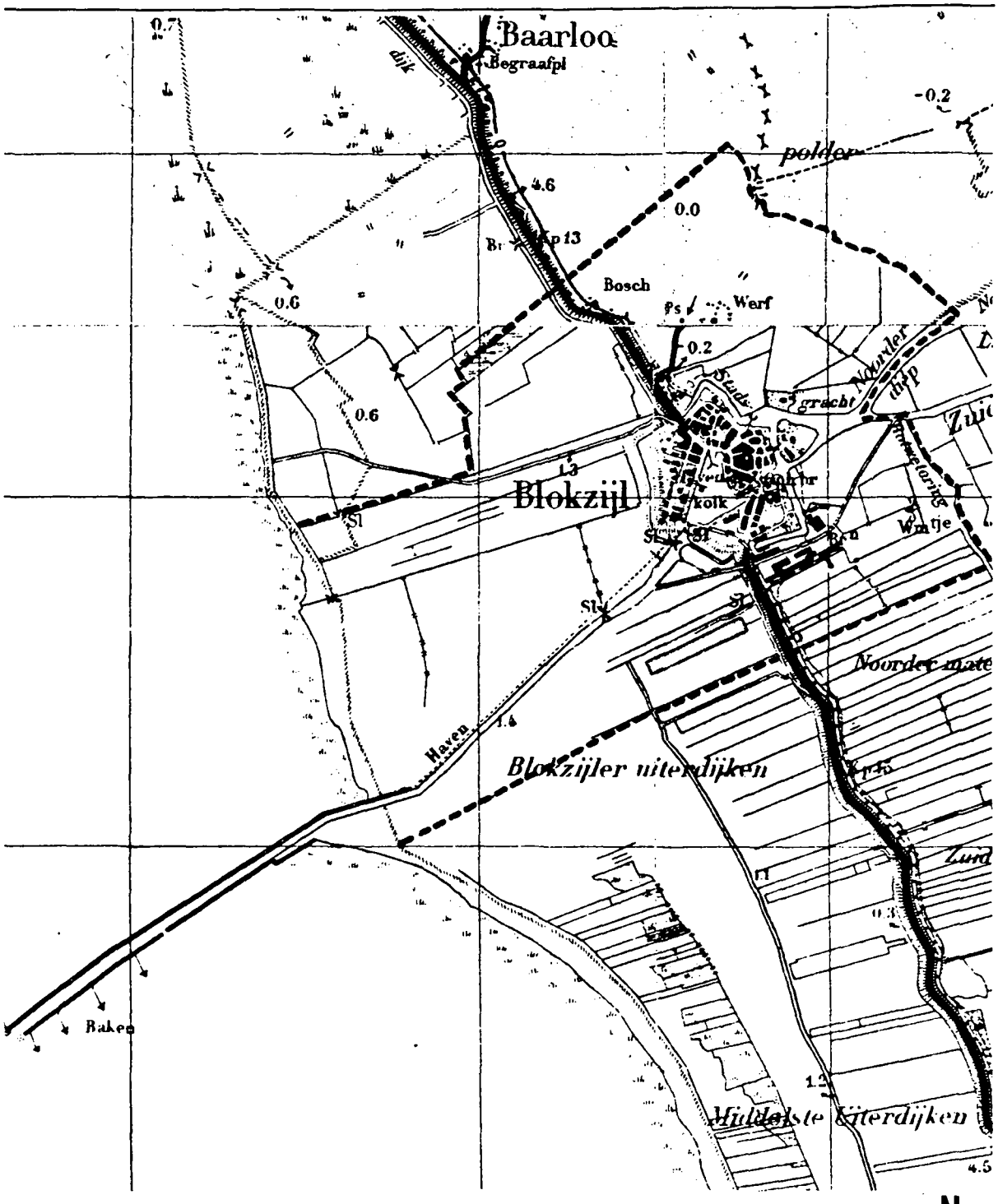

0 1km

N

Bron: Topografische kaart, 1935.

Kaart 11

DE GEMEENTE GIETHOORN OMSTREEKS 1930

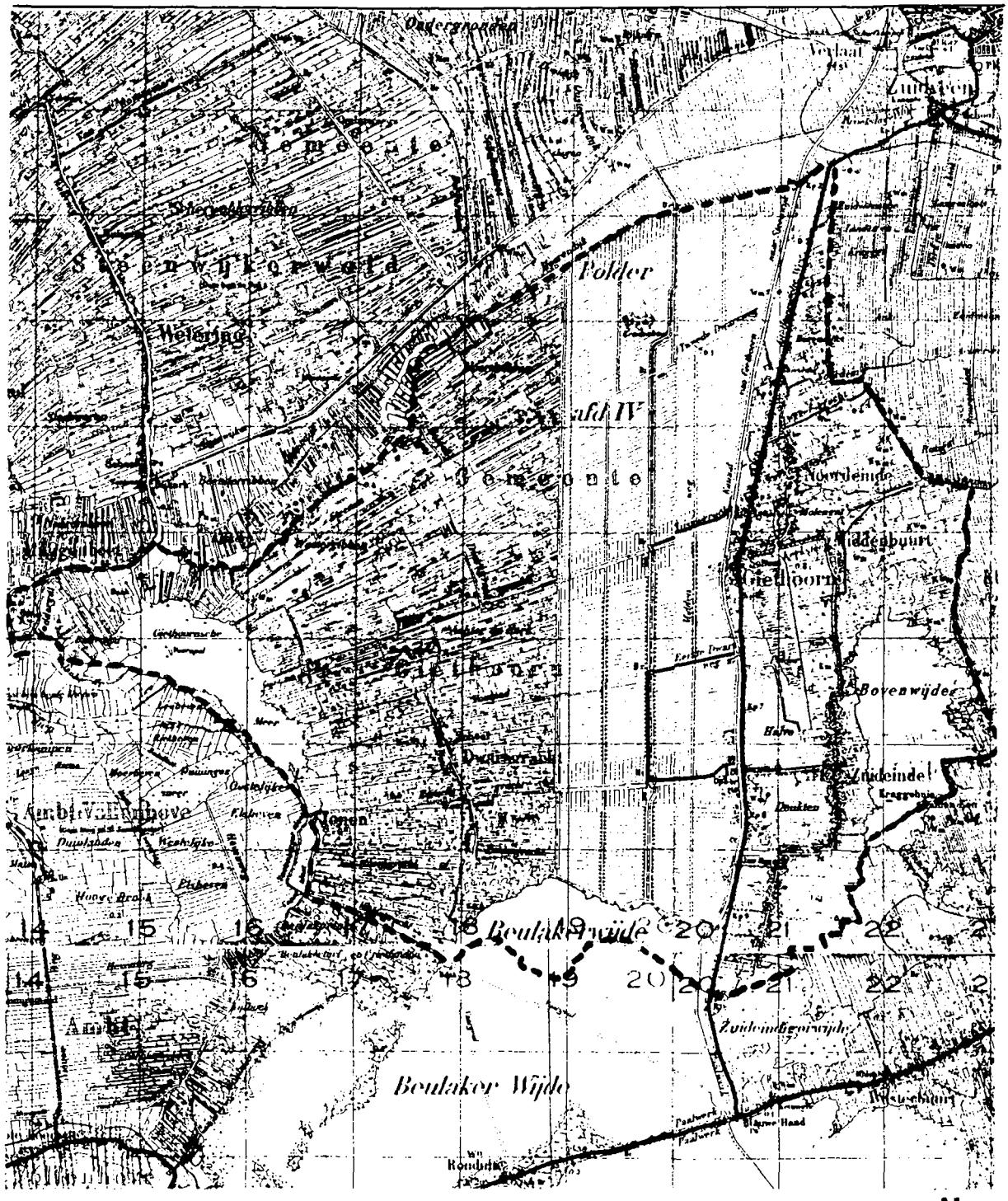

Bron: Topografische kaart, 1935.

Kaart 12

DE GEMEENTE WANNEPERVEEN OMSTREEKS 1930

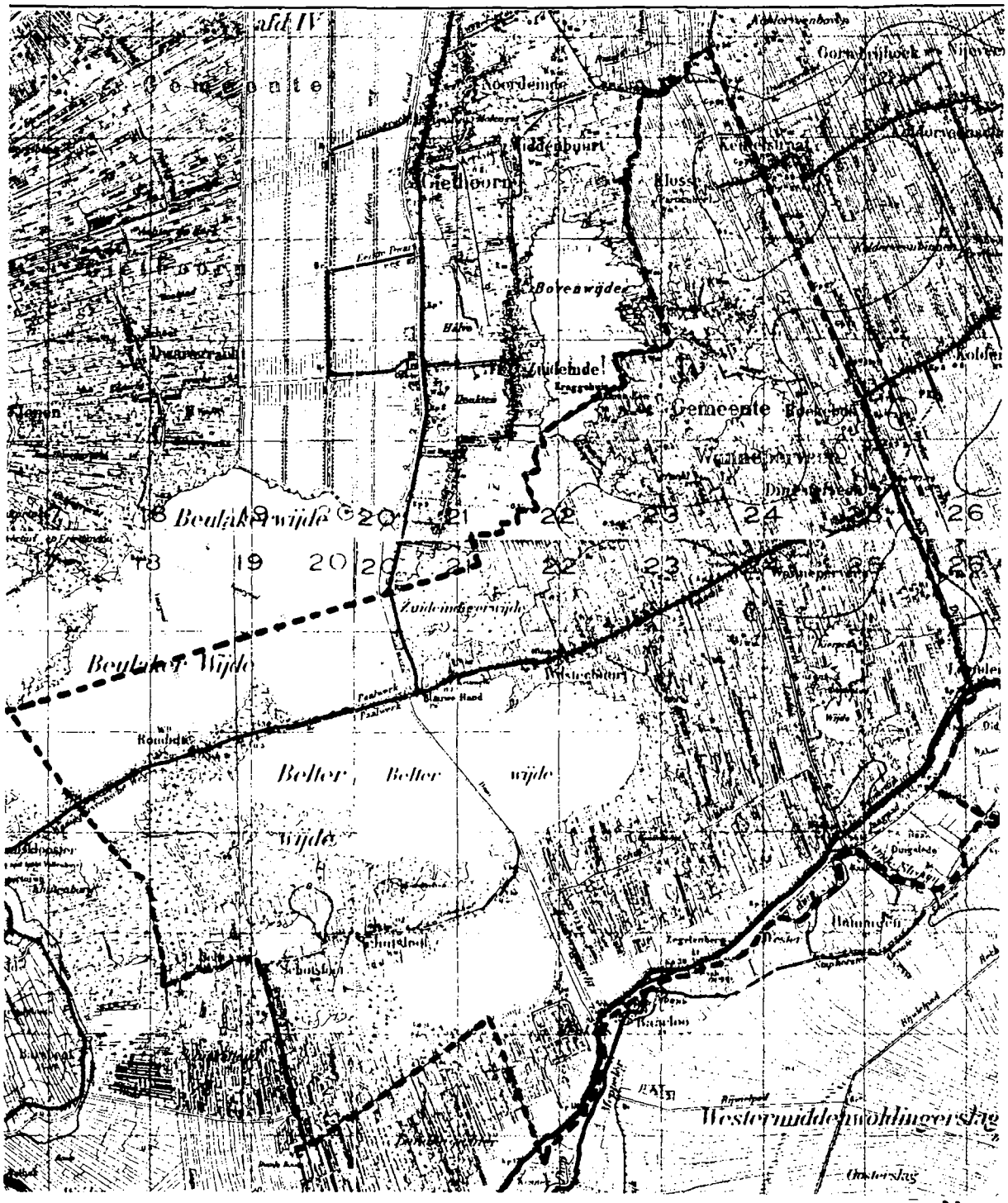

0 1 2km

N

Bron: Topografische kaart, 1935.

Kaart 13

DE GEMEENTE BREDERWIEDE OMSTREEKS 1972

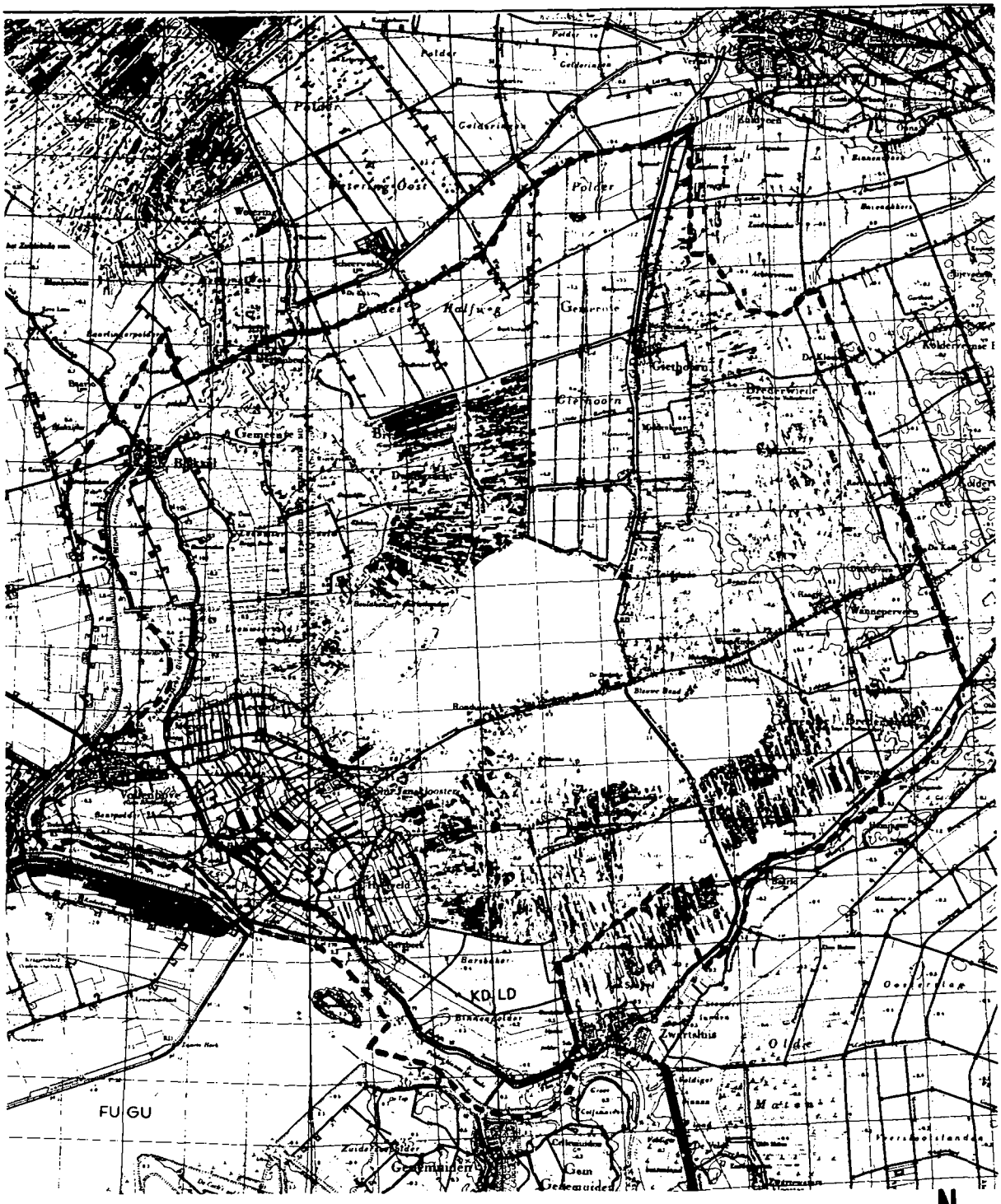

0 1 2 3 4km

N

Bron: Topografische kaart, 1974.